

WORLD POLITICS

Print Issn: 2383-0123

Online Issn: 2538-4899

Homepage: <https://interpolitics.guilan.ac.ir/>

The Role of the Regional Level in the Political and Security Dynamics of Iraq in the Post-Arab Spring Period

Mohammad Karim Alivi Halat PhD student, Department of International Relations, Isfahan Branch (Khorasgan), Islamic Azad University, Isfahan, Iran. E-mail: Mohammed.kareem1403@gmail.com

Mohamad Javad Norouzi * *Corresponding Author*, Professor, Department of International Relations, Imam Khomeini Educational and Research Institute, Qom, Iran E-mail: mohamadjavadnorouzi@yahoo.com

Ghani Zaghir Atiyeh Al Mohammad Assistant Professor, Department of Political Science, University of Kufa, Najaf, Najaf, Iraq. E-mail: ghanizaghir@gmail.com

Mohamad Reza Aghareb Prast Assistant Professor, Department of Political Science and International Relations, Shahreza Branch, Islamic Azad University, Shahreza, Iran E-mail: aghareb@yahoo.com

Article Info

Article Type:

Reserch Article

Keywords:

Iraq,
Arab Spring
Sectarian Tensions,
Regional Competitions,
Security Dinamism

Article history:

Received January 20, 2024
Received in revised form
July 23, 2024
Accepted September 10,
2024
Published Online
September 21, 2024

ABSTRACT

After the fall of Saddam in 2003, Iraq has become one of the most critical and focal political and security campaigns in the Middle East. Failure in the nation-building process and sectarian conflicts have been among the influential factors in Iraq's political instability. On the other hand, it seems that regional developments in the post-Arab Spring era have fundamentally affected the political and security levels of Iraq. In this regard, considering the importance of the topic of this research, it seeks to examine the role of regional developments in the political and security campaigns of Iraq in the post-Arab Spring era. The central question of this research on this source is, what effect have regional variables had on Iraq's political and security campaigns in the post-Arab Spring era? The findings of the research show that the formation of the Arab Spring has increased the level of regional competition in the direction of increasing influence in Iraq, as well as sectarian tensions, and as a result has led to greater fragility of the nation-state in Iraq. The research method in this research is descriptive-analytical and the data collection method is library and internet sources.

Cite this Article: Alawi Halat, M. K., Norouzi, M. J., Aghareb Prast, M. R., & Atiyeh Al Mohammad, G. Z. (2024). The Role of the Regional Level in the Political and Security Dynamics of Iraq in the Post-Arab Spring Period. *World Politics*, 13(2), 161-193
doi: 10.22124/wp.2024.27947.3367

© Author(s)

Publisher: University of Guilan

DOI: 10.22124/wp.2024.27947.3367

1. Introduction

Since the establishment of Iraq in the post-World War I era in 1921, political instability has been its dominant feature. The roots of this instability can be found in the agreement of the victorious powers of the First World War and their strategic interests and considerations, especially in the Sykes-Picot agreement. In fact, the imposed geography of the conquering powers of the First World War, especially Britain and France, led to the emergence of new governments in the form of a guardianship system regardless of ethnic boundaries. Among these governments, we can mention Iraq, where the fragility and divergence between the government and the nation, as well as the sectarian tensions in this country, can be seen as the root of the imposed construction of the great powers. On the other hand, with the emergence of authoritarian governments such as General Qasim and then the Baath Party in the new political history of Iraq, these governments tried to marginalize sectarian tensions by using the tools of nationalism and in other words pan-Arabism and create a unified national government. Even by using the suppression and suffocation system. Nevertheless, the fall of Saddam in 2003 caused a new wave of sectarian tensions, which was rooted in the rise of Shiites in the post-Saddam era. In this regard, with the gaining of power by the Shiites in the post-Saddam era and the 2005 constitution, sectarian tensions intensified, which was affected by the Sunni fundamentalist's fear of increasing the power of Shiite political parties and groups in the political structure and power of Iraq. As a result, a new wave of Sunni fundamentalist activities spread in Iraq. Also, the relationship between the Kurdistan Regional Government and the central government created new layers of political dynamism in Iraq.

2. Theoretical Framework

The subject of "level of analysis" includes a process that specifies the reference of information collection and analysis by the researcher. In order to examine the problem, this research will first examine the levels of analysis proposed by researchers in the field of international relations, and finally, the levels of analysis that can explain the political and security campaigns of Iraq in the post-Arab Spring era. will focus Kenneth Waltz, in the book *Man, State and War*, in explaining the causes of war in international relations, points to three levels of analysis in international relations: 1. The level of analysis or the first image of international relations, which emphasizes the nature and behavior of humans. slow 2. The level of analysis or the second image of international relations, which emphasizes the different structure of the internal organization of governments.; 3. The level of analysis or the third image of international relations, which emphasizes the anarchy of the international system. David Singer divides the levels of analysis into two categories of micro-lawyers. The level of micro analysis allows the researcher to see the differences between the actors of the international system by focusing on the member countries of the international system and avoids the homogeneity that often comes from the level of macro

analysis. Singer describes the macro level as the level that allows the researcher to study international relations as a whole.

3. Methodology

The research method in this study is descriptive-analytical according to which the regional variables affecting the internal political instability of Iraq have been examined.

4. Results and Discussion

The rise to power of the Shiites, the efforts to purge former Baath Party members from the new government apparatus, all these factors caused a trend of radical divergence, which fed and legitimized the Sunni insurgency. This uprising was both ideological and local-sectarian. On the other hand, the Salafi-Jihadists found a common goal with the former Baathists and other Islamist and nationalist groups to fight both the foreign occupation and the new Shiite authority, which took the form of the formation of the Islamic State and later the Islamic State of Syria and Iraq. In general, it seems that the results of this sectarianism can fundamentally determine the future political campaigns of Iraq. On the other hand, the Syrian rebellion against the Alawite-dominated regime of President Bashar al-Assad inspired Sunni Arabs in Iraq. Especially those who saw both the Sunni insurgencies in Syria and Iraq as part of a larger struggle against Iranian-backed regimes. These two differences played important roles in recreating Sani's identity and his narrative of victimization. Often in Iraq's Sunni areas, protest camps were formed, and protests followed weekly, often even following Friday prayers. It was an imitation of the Arab Spring movement and a sign of the connection between shared identity and religious rituals. But the age gap prevented the protest movement from developing specific demands and forming a wider group to negotiate with the government. Islamists and clerics saw an opportunity to return to the political scene in this demonstration. Also, their discourse was so combative and inflexible that it caused the marginalization of moderate individuals and factions.

5. Conclusion and Recommendations

Iraq will remain in a state of disintegration and sectarianism will be used as a tool. Since Iraqi society consists of three communities: Shia, Sunni, and Kurd, each of the leaders of these currents has tried to use identityism to get votes, which has finally manifested itself in the form of sectarian currents. More than 80 years after the formation of modern Iraq, some sense of nationalism has spread among the majority of the Arab population of this country. But the mere idea of a national community has not been useful for unifying the country, and as a result, a correct nationalistic narrative that can overcome sectarian tendencies has not yet emerged. Different parts of Iraqi society have different memories and historical narratives about what Iraq is and should be. The failure of the leadership to combine these paths towards a single and general national principle has strengthened sectarian tendencies. In order to monitor the country's major categories, Iraq needs to undertake a fundamental revision of the laws that govern the country's current political system. Up to the kids, it should be based on citizenship and away from socialism. The new political system has been a compromise between the idea that an Iraqi nation exists

independently of its sub-communities, and the idea that the Iraqi nation is nothing but the sum of its sub-communities. The conflicting effects of these two currents have affected the constitutional process and political disputes and social dynamics. The dominance of the nation-building paradigm depicted Iraq as a multicultural society whose communities need to develop an integrated system of governance. This is contrary to the classical concept of nation-building through nationalism, integration, and an approach that strengthens a hegemonic center and marginalizes common local identities. Although the constitution does not clearly state that the division of power should be according to separate communities, the methods of distribution of power in Iraq have mostly validated the sectarian identity as a political classification.

سیاست جهانی

شاپا چاپی: ۲۳۸۳-۰۱۳۳

شاپا الکترونیکی: ۲۵۳۸-۴۸۹۹

Homepage: <https://interpolitics.guilan.ac.ir/>

نقش سطح منطقه ای در پویای های سیاسی و امنیتی عراق در دوره پسا بهار عربی

محمد کریم علیوی حلات دانشجوی دکتری، گروه روابط بین الملل، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران.
رایانامه: Mohammed.kareem1403@gmail.com

محمد جواد نوروزی* نویسنده مسئول، استاد، گروه روابط بین الملل، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، قم، ایران رایانامه:
mohamadjavadnorozii@yahoo.com

غنی زغیر عطیه ال محمد استادیار گروه علوم سیاسی دانشگاه کوفه نجف، نجف، عراق. رایانامه: ghanizaghir@gmail.com

محمد رضا اقارب پرست استادیار گروه علوم سیاسی و روابط بین الملل، واحد شهرضا، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرضا، ایران.. رایانامه:
aghareb@yahoo.com

چکیده	درباره مقاله
بعد از سقوط صدام در ۲۰۰۳ عراق به یکی از بحرانی ترین و کانونی ترین پویای های سیاسی و امنیتی در خاورمیانه تبدیل شده است. شکست در فرایند دولت ملت سازی و تضادهای فرقه ای از جمله عوامل تاثیر گذار در بی ثباتی سیاسی عراق بوده اند. از طرف دیگر، به نظری رسد که تحولات منطقه ای در عصر پسا بهار عربی به شکل اساسی سطوح سیاسی و امنیتی عراق را از خویش متاثر ساخته است. در این راستا با توجه به اهمیت موضوع این پژوهش به دنبال بررسی نقش تحولات منطقه ای در پویای های سیاسی و امنیتی عراق در عصر پسا بهار عربی است. سوال محوری این پژوهش بر این منبأ است، متغیرهای منطقه ای چه تأثیری بر پویای های سیاسی و امنیتی عراق در عصر پسا بهار عربی داشته اند؟ یافته های پژوهش نشان می دهد که شکل گیری بهار عربی سطح رقابت های منطقه ای در راستای افزایش نفوذ در عراق و همچنین تنش های فرقه ای را افزایش داده و در نتیجه منجر به شکنندگی بیشتر دولت-ملت در عراق شده است. روش تحقیق در این پژوهش توصیفی-تحلیلی و روش گردآوری داده ها منابع کتابخانه ای و اینترنتی است.	نوع مقاله: مقاله پژوهشی کلیدواژه ها: عراق، بهار عربی، تنش های فرقه ای، رقابت های منطقه ای، پویای های امنیتی تاریخچه مقاله تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۱ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۵/۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۶/۲۰ تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۶/۳۱

استناد به این مقاله: علیوی حلات، محمد کریم، نوروزی، محمد جواد، اقارب پرست، محمد رضا، & عطیه ال محمد، غنی زغیر. (۱۴۰۳). نقش سطح منطقه ای در پویای های سیاسی و امنیتی عراق در دوره پسا بهار عربی. *سیاست جهانی*, ۱۱۳(۲), ۱۶۱-۱۹۳. doi: 10.22124/wp.2024.27947.3367

© نویسنده(گان)

ناشر: دانشگاه گیلان

از زمان تاسیس عراق در عصر پسا جنگ جهانی اول در ۱۹۲۱ میلادی تاکنون بی ثباتی سیاسی وجه غالب آن بوده است. ریشه های این بی ثباتی را می توان در توافق قدرت های فاتح جنگ جهانی اول و منافع و ملاحظات استراتژیک آنها در بخصوص در توافقات سایکس - پیکو جستجو نمود. در واقع، جغرافیای تحمیلی قدرت های فاتح جنگ جهانی اول بخصوص بریتانیا و فرانسه منجر به ظهور دولت های جدید در قالب نظام قیمومیت بدون توجه به مرزهای قومیتی شد. از جمله این دولت ها می توان به عراق اشاره کرد که شکنندگی و واگرایی میان دولت و ملت و همچنین تنش های فرقه ای در این کشور را می توان ریشه در ساخت تحمیلی قدرت های بزرگ دانست. از طرف دیگر، با ظهور دولت های اقتدارگرا همچون ژنرال قاسم و در ادامه حزب بعث در تاریخ سیاسی جدید عراق این دولت ها کوشیدند با استفاده از ابزار ملی گرایی و به عبارتی پان عربیسم تنش های فرقه ای را به حاشیه ببرند و یک دولت یکپارچه ملی حتی با استفاده از سیستم سرکوب و خفقان ایجاد نمایند. با این وجود، سقوط صدام در ۲۰۰۳ موج جدیدی از تنش های فرقه ای را موجب شد که ریشه در قدرت یابی شیعیان در عصر پسا صدام داشت. در این راستا، با قدرت یابی شیعیان در عصر پسا صدام و قانون اساسی ۲۰۰۵ تنش های فرقه ای تشدید یافت که متأثر از ترس بنیادگرایی سنی از افزایش قدرت احزاب و گروه های سیاسی شیعه در ساختار و قدرت سیاسی عراق بود. در نتیجه، موج جدیدی از فعالیت های بنیاد گرایانه سنی در عراق گسترش یافت. همچنین، روابط دولت منطقه ای کردستان و دولت مرکزی لایه های جدیدی از پویای های سیاسی در عراق را به وجود آورد. در نهایت، گسترش و سرایت بهار عربی از شمال آفریقا به غرب آسیا موج جدیدی از تحولات منطقه ای و به صورت ویژه در سوریه و عراق را به وجود آورد. همگام باشروع بحران سوریه، هر کدام از بازیگران منطقه ای و فرامنطقه ای سعی در افزایش یا حفظ منافع استراتژیک خویش داشته اند که منجر به یک تقابل شدید استراتژیک در سطح منطقه شد. در می ۲۰۱۴، حمله ها به درون خاک عراق بیش از ۱۰۰۰ نفر کشته بر جای گذاشت. متأثر از بحران سوریه یک انشقاق در بین نیروهای نظامی در عراق بین سنی ها و شیعی ها به وجود آمد و در نتیجه دایره منازعه به عراق نیز کشیده شد. مهمترین نمود این تاثیرگذاری شکل گیری دولت اسلامی شام و عراق در مرکز عراق بود که نشاندهنده پیوستگی پویای های امنیتی سوریه و عراق بوده است. در این راستا، با توجه به اهمیت موضوع، این پژوهش بدنبال تبیین نقش تحولات منطقه ای بر پویای های سیاسی و امنیتی در عراق در عصر پسا بهار عربی است. در این راستا، سوال

محوری این پژوهش بر این مبنای است، متغیرهای منطقه‌ای چه تاثیری بر پویای سیاسی و امنیتی عراق در عصر پسا بهار عربی داشته‌اند؟ به موازات پرسش اصلی، این پژوهش بررسی این فرضیه را دنبال می‌کند؛ شکل‌گیری بهار عربی سطح رقابت‌های منطقه‌ای در راستای افزایش نفوذ در عراق و همچنین تنش‌های فرقه‌ای را افزایش داده و در نتیجه منجر به شکنندگی بیشتر دولت-ملت در عراق شده است.

۱. مفهوم سطوح سه‌گانه تحلیل

در شکل‌گیری سیاست خارجی یک کشور عوامل و متغیرهای گوناگونی تاثیرگذار است که از جمله این متغیرها می‌توان به ساختار نظام بین‌الملل، الگوهای منطقه‌ای، خصوصیات روحی و روانی تصمیم‌گیرندگان دستگاه سیاستگذاری خارجی، ساختار حکومتی و غیره اشاره کرد. به عبارتی، در هر حوزه علمی-تحقیقی، ضرورت ایجاب می‌کند تا نوعی متدولوژی مناسب برای گردآوری، طبقه‌بندی و تجزیه و تحلیل اطلاعات انتخاب شود. دانشمندان هر حوزه بنا به موضوع مورد تحقیق، و با تکیه بر سوابق و تجربیات علمی خود، به گرایش خاصی از مباحث متدولوژیک روی می‌آورند. یکی از مهمترین گرایش‌ها در مباحث متدولوژیک، بویژه در روابط بین‌الملل، مبحث سطح تحلیل است (Saifzadeh, 1993: 29). سطح تحلیل یعنی سطحی که از پایگاه آن به مسائل بین‌المللی نگریسته می‌شود. این پایگاه به شناخت، وصف، تجزیه و تحلیل و بالاخره تفسیر انسان جهت می‌دهد. (Seifzadeh, 1999: 41). مبحث «سطح تحلیل» بدین معنا، متضمن فرایندی است که مرجع جمع‌آوری اطلاعات و تجزیه و تحلیل پژوهشگر را مشخص نماید (Saifzadeh, 1993: 29). این پژوهش در راستای بررسی مسئله مورد نظر، ابتدا سطوح تحلیلی را که پژوهشگران عرصه روابط بین‌الملل مطرح نموده‌اند مورد بررسی قرار خواهد داد و در پایان بر سطوح تحلیلی که می‌تواند پویای سیاسی و امنیتی عراق را در عصر پسا بهار عربی تبیین نماید، تمرکز خواهد نمود. کنت والتز در کتاب انسان، دولت و جنگ در تبیین علل جنگ در روابط بین‌الملل، به سه سطح تحلیل در روابط بین‌الملل اشاره می‌کند: ۱. سطح تحلیل یا تصویر نخست از روابط بین‌الملل، که بر سرشت و رفتار انسان تاکید می‌کند؛ ۲. سطح تحلیل یا تصویر دوم از روابط بین‌الملل، که بر ساختار متفاوت سازمان داخلی دولت‌ها تاکید می‌کند؛ ۳. سطح تحلیل یا تصویر سوم از روابط بین‌الملل، که بر آنارشی نظام بین‌الملل تاکید می‌کند (Waltz, 2001: 3-12). دیوید سینگر سطوح تحلیل را به دو دسته خرد و کلان تقسیم می‌کند. سطح تحلیل خرد به پژوهشگر اجازه می‌دهد با تمرکز بر روی کشورهای عضو نظام بین‌الملل تفاوت‌ها را میان بازیگران نظام بین‌الملل ببیند و از یکسان‌نگری

که اغلب از سطح تحلیل کلان ناشی می شود پرهیز کند. سینگر سطح کلان را سطحی توصیف می کند که به پژوهشگر اجازه می دهد روابط بین الملل را در کلیت آن مطالعه کند (Singer, 1961: 80-83). از دید سینگر انتخاب سطح تحلیل بر اساس نیازهای تحقیق پژوهشگر انجام می شود و پژوهشگر نمی تواند در ادامه کار پژوهش، جهت گیری خود را در انتخاب سطح تحلیل عوض نماید. در انتخاب سطح تحلیل نیز پژوهشگر می بایست از پیامدهای قابلیت های توصیفی، توضیحی و پیش بینی چنین انتخابی آگاهی کامل داشته باشد (Singer, 1961: 90-91). علاوه بر این سطوح تحلیل پایه ای، دو سطح تحلیل تلفیقی و کلی گرا هم در عرصه روابط بین الملل وجود دارد. سطح تلفیقی سطحی است که برآیند ناشی از دو سطح تحلیل خرد و کلان توجه دارد. به قول هانریدر برآیند این دو سطح تحلیل، امکان پذیری در پیشبرد سیاست خارجی است (سیف زاده، ۱۳۷۸: ۴۳-۴۴). در نهایت پاتریک مورگان در یک تقسیم بندی کامل تر سطوح تحلیل را به پنج سطح تقسیم می کند:

۱- فرد: مبادلات کشورها نهایتاً نتیجه تصمیمات و رفتار افرادی همچون روسای جمهور و وزرای خارجه می باشد و این مبادلات می باید مطالعه و توضیح داده شود.

۲- نهادهای تصمیم گیری: مبادلات کشورها همچنین نتیجه تصمیمات و اقدامات گروههای کوچکی همچون کابینه، دفتر سیاسی، و به وسیله گروههای بزرگتری همچون دستگاههای اداری، گروههای ذینفع یا نخبگان می باشد و بنابراین ما باید بر رفتار درون و بین این گروهها تمرکز کنیم.

۳- ملت کشورها: سیاست بین الملل به وسیله اقدامات ملت کشورها تعیین می شود، نتیجه آنکه ما می بایست شکل گیری سیاست خارجی و رفتار ملت- کشور را به شکل یکپارچه و به عنوان یک واحد کامل در نظر بگیریم.

۴- مجموعه های منطقه ای: کشورها به تنهایی اقدام نمی کنند. مبادلات بین المللی در دسته بندیها، یا گروه بندی از کشورها، همچون گروه بندی های منطقه ای، اتحادها، گروه بندیهای ایدئولوژیک و گروه بندیهای رای گیری در سازمان ملل متحد انجام می شود.

۵- نظام بین الملل: سیاست بین الملل در کل یک نظام را تشکیل می دهد. نظام و تغییراتش همیشه بیش از هر چیز دیگر، رفتار کشورها را تعیین می کنند. بنابراین بهترین شیوه برای درک و فهم سیاست بین الملل مطالعه نظام بین الملل می باشد و نه اعضای نظام بین الملل (Morgan, 1987: 10-11). در نتیجه، به نظر می رسد برای درک پویای های سیاسی و امنیتی عراق در عصر پسا بهار عربی تلفیق سطوح خرد در سطح ملی، کلان در سطح بین الملل و منطقه ای از کارایی بیشتری برخوردار است و استفاده از یک

سطح تحلیل از کارایی بالایی برخوردار نیست. در این راستا برای تبیین هدف پژوهش یعنی پویش های سیاسی و امنیتی عراق در عصر پسا بهار عربی ضمن بررسی متغیرهای داخلی و پیشینه تاریخی علل، تاثیر گذاری تحولات داخلی در دو بعد الهام بخشی بهار عربی و همچنین رقابت های منطقه ای مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۲. ریشه های بی ثباتی سیاسی در سطح داخلی عراق و مداخله بین المللی

قلمرویی که اکنون به عنوان عراق شناخته می شود در قرن شانزدهم تحت حاکمیت امپراتوری عثمانی درآمد و به سه استان موصل، بغداد و بصره تقسیم شده بود. حاکمیت عثمانی تا زمان جنگ جهانی اول که منجر به شکست عثمانی شد باقی ماند. بعد از این شکست، قدرت هایی بزرگ اروپایی کنترل ساختار سیاسی خاورمیانه را در دست گرفتند (Congressional Research Service, 2016:1). هنگامی که جنگ جهانی اول پایان یافت، قدرت های پیروز، تأسیس عراق را به وسیله یکی کردن سه استان امپراتوری عثمانی در منطقه، بانام های موصل، بصره و بغداد، شکل گیری یک دولت واحد را در ۱۹۲۱ مهندسی نمودند. از ۱۹۲۱ تا ۱۹۳۲، عراق تحت قیومت جامعه ملل بود. پادشاهی بریتانیا اقتدار خارجی اصلی بر نظارت کردن بر تمامیت ارضی عراق و همچنین کمک کردن به پادشاهی برای ایجاد نهادی مورد نیاز برای اجرای کارآمدتر دولت بود. در ۱۹۳۲، تحت الحمایه جامعه ملل بودن به پایان رسید، و عراق به صورت رسمی به یک دولت مستقل تبدیل شد. تا ۱۹۵۸ عراق به عنوان پادشاهی با نشستن پادشاه فیصل بر تخت در بغداد از خانواده هاشمی که در اردن نیز پادشاهی را در دست داشتند، اداره می شد. اما عصر دولت جمهوری خواه در ۱۹۵۸ شروع شد، هنگامی که رژیم قدیم به وسیله یک گروه کوچک از افسران ارتش به رهبری ژنرال قاسم سرنگون شد (Marr, 1985:211-289). قاسم، رهبر کردی ملا مصطفی بارزانی را به بازگشت به حاکمیت عراق دعوت کرد، اما در شروع ۱۹۶۱، بارزانی نیروهای کردی را در یک جنگ برای استقلال از بغداد با اهداف نهایی شکل دادن به یک دولت کردی مستقل هدایت کرد. به صورت جداگانه، حزب بعث علیه قاسم سازمان دهی شد و در یک کودتا در مدت کوتاهی قدرت را ۱۹۶۳ به دست گرفت. اما نخستین دولت بعثی در اواخر ۱۹۶۳ به دست رهبران ملی گرای نظامی سرنگون شد، که تا دومین دوره موفق حزب بعث که قدرت را در ۱۹۶۸ به دست گرفتند، حاکم بود. از ۱۹۶۸ تا ۱۹۷۸، ژنرال بکر بر عراق حکمرانی کرد. در جولای ۱۹۷۹، صدام حسین رئیس جمهور وقت، احمد حسن البکر را سرنگون و موقعیت خویش را تثبیت کرد (Congressional Research Service, 2016:1). در طول حکمرانی حزب بعث، عراق یک کشور اقتدارگرا و دیکتاتوری

بود، در مفهومی که دموکراسی وجود نداشت و همه شاخه‌های قدرت در دستان صدام متراکم شده بود. درآمدهای ناشی از صادرات نفت و همچنین پلیس دولتی‌اش، صدام را قادر به فرار کردن از تقاضاهای داخلی برای دموکراسی سازی کرده بود (Bengio, 1998:57-68). اقتصاد عراق یک بازار وابسته به دولت بود که هیچ نوع کارآفرینی آزادی در این بازار وجود نداشت. فقدان اقتصاد بازاری، همچنین این امکان را که حاکمان خودشان را در مقابل مردم پاسخگو نمی‌دیدند، به وجود آورد. در این دوره عراق یک کشور سکولار و همچنین جمعیت شهری این کشور در حال افزایش، و همچنین عراق توسعه‌یافته‌ترین دولت عرب در خاورمیانه با اشتغال زنان، که یک سهم قابل توجه از افراد استخدام‌شده را داشتند، بود. در مقایسه با سایر دولت‌های منطقه، در این دوره تعداد کارکنان یقه‌سفید در عراق بیشتر بوده است. از طرف دیگر، قبل از اینکه سیاست‌های تسلیح سازی عراق توسط صدام افزایش پیدا کند، عواید ناشی از صدور نفت به صورت گسترده‌ای در حل مشکلات زیرساخت عراق مورداستفاده قرار گرفت. از نظر داخلی، عراق از جوامع متفاوت مذهبی و نژادی شکل گرفته بود. اگرچه اعراب گروه نژادی عمده را شامل می‌شدند، آن‌ها به دو فرقه متمایز تقسیم می‌شدند، سنی و شیعه. اعراب شیعی در حدود ۶۰ تا ۶۵ درصد از جمعیت عراق را شامل می‌شدند، درعین حالی که اعراب سنی در حدود ۲۰ تا ۲۵، جمعیت کردها در حدود ۱۵ تا ۲۰ درصد از جمعیت عراق است. بقیه شامل ترکمن‌ها، آشوری‌ها، کلدانی‌ها، یهودی‌ها و دیگر فرق هستند (Pelletiere, 1990:78-82).

این ترکیب جمعیتی همواره باعث ایجاد زمینه منازعات قومی- نژادی بر سر موضوعات مختلف و از جمله ترکیب جمعیتی شده است. به‌عنوان مثال، ترکمن‌ها به‌عنوان اقلیت در عراق، همواره ادعا کرده‌اند که جمعیت آن‌ها کمتر از ده درصد جمعیت عراق نیست، اما دولت عراق در این دوره با این ادعا مخالف بوده و جمعیت آن‌ها را بین ۲ تا ۳ درصد تخمین زده است. برخلاف ادعاهای آن‌ها که خواهان در نظر گرفتن عراق با سه قومیت کرد، عرب و ترکمن هستند، ترکمن‌ها را در ردیف اقلیت‌هایی همچون آشوری‌ها و کلدانی‌ها قرار می‌دهد (Oguzlu, 2001:36-55). درنهایت علی‌رغم تفاوت‌ها میان گروه‌ها و فرقه‌های گوناگون، حزب بعث و به‌طور ویژه صدام توانسته بود با استفاده از ابزارهایی همچون دولت رانتیر، حزب بعث، و پلیس امنیتی، پویش‌های سیاسی عراق را کنترل نماید. از طرف دیگر، ناسیونالیسم عربی صدام یکی دیگر از ابزارهای صدام بر ای استحکام سیاسی عراق بود، که حتی از آن در طول جنگ هشت‌ساله با ایران استفاده نمود، و حتی از طریق آن سودای رهبری جهان عرب را داشت. اما این ابزار یعنی استفاده از ناسیونالیسم عربی که صدام توانسته بود از طریق آن

اعراب را برای مقابله با ایران (ترس واقعی قدرت گرفتن شیعیان در عراق متأثر از انقلاب اسلامی) بسیج نماید، با جنگ دوم خلیج فارس و حمله عراق به کویت در ۱۹۹۰ مشروعیت خویش را از دست داد. در نهایت بعد از پایان جنگ با ایران در ۱۹۸۸، چالش‌هایی جدیدی فراروی نظم کنترلی صدام به وجود آمد. نخستین چالش عمده، قیام کردی در ۱۹۸۸ تا ۱۹۹۱ بود که با بمباران شیمیایی صدام در مناطق کردی تداوم پیدا نمود. اما در ادامه و متأثر از حمله نیروهای ائتلاف به رهبری آمریکا برای خروج صدام از عراق و در ادامه تداوم بحران کردی، نخستین زمینه‌های شکل‌گیری دولت منطقه‌ای کردستان در ۱۹۹۲ شکل گرفت. در نتیجه، خواست‌های کردی برای استقلال با حضور دو حزب اتحادیه میهنی کردستان و حزب دموکراتیک کردستان، معمای ملی در عراق را با چالش اساسی مواجهه نمود. در نهایت با حمله آمریکا به عراق در ۲۰۰۳، سقوط صدام و در ادامه صعود شیعیان در نظام انتخاباتی جدید به بالای ساختار سیاسی عراق، و در نتیجه حساسیت‌های سنی به افزایش اقتدار شیعیان، این معمای ملی - حاکمیتی در عراق را مبهم‌تر نمود.

۳. سقوط صدام و رشد تنش‌های فرقه‌ای؛ متغیرهای سطح داخلی

سقوط صدام در ۲۰۰۳ به صورت اساسی زمینه واگرایی‌های قومیتی - مذهبی و در ادامه تمایلات خشونت‌آمیز در عراق را افزایش داده است. در واقع به نظر می‌رسد، بیشترین تأثیرگذاری بر بی‌ثباتی عراق را ترس‌های سنی از افزایش قدرت شیعیان در نظم سیاسی جدید داشته است. در می ۲۰۰۳، رئیس‌جمهور بوش مأمور خود پائول برمر را برای ریاست یک «اقتدار موقتی ائتلاف (CPA)» فراخواند. در ژوئن ۲۰۰۳، برمر به مذاکرات انتقال عراق پایان داد و یک بدنه مشورتی عراقی را منصوب نمود که شامل ۲۵ اعضای شورای حاکم عراق می‌شد (IGC). او همچنین ارتش عراقی را منحل کرد، و ایالات متحده و مذاکره‌کننده‌های عراقی که به وسیله یک دامنه وسیع از متخصصین و مقامات رسمی بین‌المللی مشاوره می‌شدند، پیش‌نویس یک قانون اجرایی انتقالی (TAL) یا قانون اساسی موقتی را، که در ۴ مارس ۲۰۰۴ قابل اجرا بود، نوشتند. در ۲۸ ژوئن ۲۰۰۴، برمر یک دولت موقت انتقالی را منصوب کرد، و به دوره اشغال پایان داد. همچنین دولت موقت زمینه انتخابات را در ۲۰۰۵ برای شرکت همه جناح‌های عراقی برای تعیین ساختار سیاسی آینده عراق تأمین نمود. دولت موقتی به وسیله یک نخست‌وزیر (ایاد الاوی) و یک رئیس‌جمهور (از قبیله سنی، قاضی الیاور) هدایت می‌شد، و به صورت فزاینده‌ای به وسیله احزاب و جناح‌های عراقی که به مدت طولانی برای سرنگونی صدام تقاضا داشتند، تکمیل شده بود. بر طبق تاریخ تعیین‌شده در قانون اجرایی انتقالی، نخستین فرآیند انتخابات در ۳۰

ژانویه ۲۰۰۵ برگزار شد. این انتخابات منجر به شکل‌گیری یک مجلسی انتقالی با ۲۷۵ صندلی شد، که متعاقباً برنوشتن یک قانون اساسی جدید، برگزاری یک فراندوم عمومی در مورد قانون اساسی جدید، و سپس برگزاری انتخابات برای یک دولت نهایی، نظارت داشت. انتخابات برای یک دوره چهارساله شوراهای استانی در همه ۱۸ استان (انتخابات استانی) و یک مجلس منطقه‌ای کردستان که شامل ۱۱۱ صندلی می‌شد، به‌طور هم‌زمان برگزار شد. انتخابات به‌وسیله سیستم نمایندگی که رأی‌دهندگان از میان موجودیت‌های سیاسی (یک حزب، یک ائتلاف از احزاب، یا گروه) را انتخاب می‌کردند، صورت می‌گرفت. ورقه‌های رأی شامل ۱۱۱ نهاد می‌شد، که در قالب ۹ ائتلاف قطب‌بندی شده بود. اعراب سنی که حدود ۲۰ درصد جمعیت را شامل می‌شدند، انتخابات را تحریم و فقط ۱۷ صندلی را در پارلمانی انتقالی به دست آوردند. درنهایت دولت انتقالی با ریاست جمهوری جلال طالبانی و ابراهیم جعفری رهبر حزب الدعوه به‌عنوان نخست‌وزیر شکل گرفت. اعراب سنی پست‌های سخنگوی مجلس، معاون رئیس‌جمهور، یکی از معاونین نخست‌وزیر، و شش وزیر، از جمله وزیر دفاع را به دست آوردند (Katzman and Humad, 2016: 3-4).

درنهایت یک کمیته پیش‌نویس ۵۵ نفره، که در آن سنی‌ها از وزن کمتری برخوردار بودند، یک پیش‌نویس قانون اساسی را تهیه نمودند، که در ۱۵ اکتبر ۲۰۰۵ برای تصویب به فراندوم گذاشته شد. از جمله موارد مهم این قانون اساسی جدید شامل این محورها می‌شد:

قانون اساسی جدید هیچ میثاق نژادی یا توزیع پست‌ها را بر پایه فرقه‌ای تأیید نمی‌کند. اما یک توافق غیررسمی در این فرآیند توسعه‌یافته که در آن یک مسلمان شیعه نخست‌وزیر، یک کرد رئیس‌جمهور، و یک سنی سخنگوی شورای پالمان باشد. طبق اصل ۱۱۳، آن تصدیق کرده بود که سه استان تحت کنترل کردی دهوک، اربیل و سلیمانیه، می‌توانند یک دولت منطقه‌ای را تحت عنوان دولت منطقه‌ای کردستان تشکیل دهند. چنین منطقه‌ای قادر به سازمان‌دهی نیروهای امنیتی خویش است، و در نتیجه موجب مشروع شدن نیروهای پیشمرگ شد (اصل ۱۱۷). همچنین می‌بایست طبق قانون اجرایی انتقالی، این فرآیند ادامه پیدا کند. در نتیجه تاریخ ۳۱ دسامبر ۲۰۰۷ در نظر گرفته شد که، یک فراندوم در مورد پیوستن کرکوک به منطقه کردی برگزار شود (اصل ۱۴۰). هر دو استان و یا بیشتر از دو استان، ممکن است برای شکل‌دهی به یک منطقه در کنار همدیگر قرار بگیرند، همچنان که در قانون اکتبر ۲۰۰۶ در مورد شکل‌گیری مناطق، مشخص شد. برای برگزاری یک فراندوم، شرط امضای ده درصد نمایندگان استانی و حمایت یک‌سوم اعضای شوراهای استانی لازم است. همچنین اسلام به‌عنوان منبع اصلی

قانون‌گذاری مورد تصویب قرار گرفت. دولت مرکزی مسئول اصلی توزیع درآمدهای نفت و گاز از زمینه‌های جاری به تناسب جمعیت بود، و مناطق یک نقش در تخصیص درآمدها از کشفیات انرژی‌های جدید محسوب شدند. به‌هرحال قانون اساسی در ۱۵ اکتبر ۲۰۰۵ به‌راندوم گذاشته شد. سنی‌ها در یک تلاش قابل‌توجه (۷۰ درصد تا ۸۵ درصد) سعی در مشروعیت‌زدایی از قانون اساسی جدید داشتند، علی‌رغم اینکه طبق یک توافق با میانجیگری ایالات‌متحده در ۱۱ اکتبر ۲۰۰۵، قرار بر آن شده بود که در آینده اصلاحاتی به نفع سنی‌ها در قانون اساسی صورت گیرد. رأی‌دهندگان در استان‌های الانبار و صلاح‌الدین به ترتیب با ۹۷ درصد و ۸۲ درصد به قانون اساسی رأی منفی دادند، اما در استان نینوا ۵۵ درصد رأی مثبت دادند. این شرایط تعداد زیادی منازعه حل‌نشده را، بخصوص بین دولت مرکزی و اقتدار محلی و منطقه‌ای، باقی گذاشت. درواقع ریشه خیلی از منازعات کنونی در عراق به این چالش‌های بعد از شکل‌گیری دولت عراق برمی‌گردد (Katzman, 2009: 9-11).

در ۱۵ دسامبر ۲۰۰۵ انتخابات نهایی برای یک دوره چهارساله دولت ملی برگزار شد. هر استان یک مجموعه از صندلی‌ها برای شورای نمایندگان را ارائه می‌دادند، یک شیوه‌ای که سعی در جذب مشارکت سنی داشت. در مجموعه ۳۶۱ نهاد سیاسی وجود داشت، شامل ۱۹ ائتلاف چندحزبی، که از طریق سیستم فهرستی باهم در رقابت بودند (در آن رأی‌ها به ائتلاف‌ها و احزاب داده می‌شد، نه به کاندیدهای انفرادی). شیعه‌ها و کردها در این فرآیند به‌صورت مسلط ظاهر شدند (Katzman and Humad, 2016: 7). در این ترکیب، به نظر می‌رسد که شیعیان با توجه به در اختیار داشتن پست نخست‌وزیری، از وزن قابل‌توجهی (هژمونی سیاسی) در ساختار سیاسی عراق برخوردارند. به‌طورکلی سقوط صدام باعث یک خیزش اساسی شیعیان در ساختار سیاسی جدید عراق شد. قبل از سقوط صدام، شیعیان نقش یک گروه مخالف را علیه نظام بعثی ایفا می‌کردند، اما با توجه به سرکوب‌های گسترده، جایگاه اساسی در فرآیند سیاست‌گذاری داخلی و خارجی در عراق نداشتند. با سقوط صدام، با توجه به استراتژی گسترش دموکراسی آمریکا و ایجاد نظام انتخاباتی جدید، این فرآیند منجر به تقویت نقش شیعیان در ساختار سیاسی جدید شد. اما با توجه به ساخت ضعیف جامعه مدنی در عراق، این افزایش قدرت بدون رقابت‌های درون شیعی نبوده است. درواقع، در کنار رقابت‌های بین سنی - شیعه و کرد، رقابت‌ها بین احزاب مختلف شیعه که گاهی با احزاب فرامذهبی برای موازنه طرف مقابل ائتلاف می‌نمودند، همانند ائتلاف عراقیه در مقابل ائتلاف مالکی، یکی از مشخصه‌های فرآیندهای سیاسی بعد از سقوط صدام بوده است. درواقع، جامعه شیعه یک نیروی یکپارچه نیست، درنتیجه،

گروه‌هایی که در این جامعه وجود دارد برای کسب قدرت باهم دیگر در رقابت بوده‌اند. برگشت احزاب شیعه از تبعید، همانند شورای عالی اسلامی عراق (ISCI) که قبلاً به‌عنوان شورای عالی برای انقلاب اسلامی شناخته می‌شد، و الدعوه، باعث شد که این گروه‌ها با استفاده از فعالیت‌های سیاسی در ساختار سیاسی جدید به دنبال ایجاد یک حکومت اکثریتی و جلوگیری از شکل‌گیری دیکتاتوری جدید باشند (Al-Qarawee, 2014:6). در واقع نگرانی عمده بازیگران سیاسی جریان اصلی شیعه، تضمین نمایندگی متناسب در رهبری ساختار سیاسی و درون مؤسسات دولت بود.

۳-۱. واکنش سنی‌ها به تحکیم قدرت شیعیان؛ از عدم مشارکت تا مشارکت در فرآیند سیاسی

به‌صورت تاریخی، جامعه اعراب سنی به یک هویت فرقه‌ای واضح و آشکار وفادار نبوده‌اند. در عوض، ناسیونالیسم عربی، هویت انتخابی در استان‌های سنی همچون موصل و الانبار بوده است. در واقع، ناسیونالیسم عرب یک ساخت کامل برای مخفی کردن تسلط سنی در رژیم سابق و تصدیق اشتراکات با اکثریت شیعه بوده است. اما برخلاف شیعه، اعراب سنی گروه‌های سیاسی مهمی خارج از حزب بعث نداشته، بنابراین بعد از صدام، آن‌ها فقدان یک رهبری کارآمد با یک‌جهت مشخص بوده، و غالباً در حالت تدافعی و رد ساختارهای سیاسی جدید موضع گرفته‌اند. در این راستا، اعراب سنی برای فاصله گرفتن خودشان از رژیم سابق تلاش نموده و از داشتن برچسب سنی امتناع ورزیده‌اند. اما از طرف دیگر، آن‌ها همچنین فاصله و واگرایی خویش را با ساختار سیاسی جدید عراق بعد از شکل‌گیری انتخابات در ۲۰۰۵ و تفوق شیعیان حفظ نموده‌اند. زیرا اعراب سنی این درک را داشته‌اند که دولت تحت تسلط شیعه است.

در واقع، اعراب سنی در مرحله نخست از این ترس داشتند که آن‌ها ممکن است دور از دولت باشند، در همان روشی که صدام حسین اکثریت شیعه را از ساخت قدرت دور نموده بود. بعثی زدایی، یک تلاش برای پالایش سیاست‌های عراقی از افرادی که به‌صورت فعال در رژیم صدام حسین نقش داشتند، به‌اندازه زیادی سنی‌ها را نشانه گرفته بود. بعثی زدایی، در امتداد موضوعات دیگری که می‌توانست ماهیت دولت عراق را تعریف کند، به‌عنوان دعوی مهم در طول تصویب دوره‌های مذاکرات بر سر نوشتن قانون اساسی جدید درآمده بود. این سند به‌وسیله یک رفراندم ملی علی‌رغم عدم رأی اکثریت قابل توجه سنی در استان‌های الانبار و صلاح‌الدین تصویب شد. این اولین آثار بی‌اعتمادی سنی‌ها به سیستم سیاسی نمایندگی جدید که همراه با تحریم انتخابات از سوی آن‌ها بود (Reese, 2013:10)، در نتیجه این تحریم نفوذ کمی برای سنی‌ها برای رقابت بر سر منابع و قدرت

سیاسی به وجود آورد. در درگیر شدن ابتدایی‌شان با فرآیندهای سیاسی، اعراب سنی به دو گرایش اصلی تقسیم می‌شد. نخست یک گرایش فرقه‌ای - اسلامی بود که به‌وسیله حزب اسلامی عراقی که جبهه التوافق را بنیان‌گذاری کرد، و به‌وسیله افرادی همچون طوق الهاشمی رهبری می‌شد، شکل گرفت. این حزب بر نمایندگی سنی از ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۰ مسلط بود (Al-Qarawee, 2014:8). در این مرحله همان‌طور که ذکر شد، عدم اعتماد سنی‌ها و ترس از قدرت‌یابی شیعیان منجر به مشارکت پایین سنی‌ها در فرآیند سیاسی بخصوص انتخابات، و افزایش خشونت‌های فرقه‌ای بخصوص در ۲۰۰۷-۲۰۰۸ که به شکل اساسی ثبات عراق را با تهدید مواجهه نموده بود، شد.

ولی درنهایت فرآیندهای سیاسی زمینه را برای مشارکت قابل‌توجه سنی‌ها در ساختار سیاسی عراق فراهم نمود. تصویب قوانین عراقی در ۲۰۰۸ که در رابطه با مصالحه اساسی در نظر گرفته‌شده بود، باعث یک کاهش قابل‌توجه از خشونت شد که با تلاش‌های قابل‌توجه ایالات‌متحده و دوری جنگجویان سنی از خشونت، همراه شد. در مارس ۲۰۰۸، حمله منظم مالکی به جناح صدر و دیگر جنگجویان در بصره و حومه، باعث آرام شدن شهر شد. در نتیجه سنی‌ها و کردها مالکی را به‌عنوان شخص مناسب که برای ثبات عراق تلاش می‌کند، در نظر گرفتند. همچنین این موضوع به یک تصمیم در جولای ۲۰۰۸ به‌وسیله چندین وزیر سنی برای پایان دادن به تحریم یک‌ساله خویش در کابینه دولت، منتهی شد. مقامات ایالات‌متحده متحده همچنین به مالکی برای تفویض قدرت از بغداد به نواحی غالباً سنی، برای به عهده گرفتن امور داخلی خویش فشار وارد نمود. چنین تفویضی می‌توانست در قالب شکل‌گیری مناطق جدید همانند مدل دولت منطقه‌ای کردستان نمود پیدا کند، یا به استان‌ها خودمختاری و قدرت بیشتری را اجازه دهد. در این راستا، می‌توان به رایزنی ایالات‌متحده در ۲۰۰۸ برای در نظر گرفتن «قانون اقتدارهای استانی» (قانون شماره ۲۱، جایگزین قانون استانی شماره ۱۵۹، ۱۹۶۹) اشاره کرد، که تأیید نهایی آن می‌توانست اقتدارهایی اساسی برای شوراهای حاکم، همانند تصویب کردن قوانین استانی، مقررات، و رویه‌ها، و انتخاب فرمانداران استانی و دو نماینده فرماندار را در برگیرد (Katzman and Humad, 2016:8). دومین مرحله که منجر به مشارکت سنی‌ها در فرآیندهای سیاسی عراق شد، یک گرایش سکولار- ناسیونالیست بود، که در آغاز به‌وسیله جبهه گفتگو ملی (NDF) و دیگر اشکال ناسیونالیسم عرب و بعثی‌های سابق به منصفه ظهور رسید. در تدارک برای انتخابات عمومی ۲۰۱۰، NDF و دیگر فرق سنی به ایاد الاوی، لیبرال شیعه برای شکل دادن به یک ناسیونالیسم جدید فراتر از ائتلاف فرقه‌ای و به‌عنوان العراقیه، پیوستند. گرد هم آیی جدید با ائتلاف

مالکی و اتحاد حکیم- صدر رقابت می‌کرد. برای اعراب سنی زیادی، عراقیه امیدی را که حاشیه‌ای بودن آن‌ها می‌توانست پایان و دوگانگی و تضادهای فرقه‌ای تضعیف شود، به وجود آورد. ائتلاف جدید یک گفتمان نوستالژیک برای بازگشت به «گذشته غیر فرقه‌گرا» و انتقاد از بعثی زدایی و نفوذ ایرانی اتخاذ نمود. با این وجود، این حقیقت که ائتلاف به‌وسیله احزاب سنی مورد تسلط بود، بر خواست‌های شیعه برای همگرایی به‌زور تحمیل شده بود. در انتخابات ۲۰۱۰، ائتلاف برای بردن اغلب رأی سنی‌ها و رأی کافی شیعیان برای تضمین جایگاه نخست در انتخابات با ۹۱ از ۳۲۵ صندلی، مدیریت شد. این ائتلاف همچنین از شکستگی رأی شیعیان بین رهبر قانونی دولت یعنی مالکی (که ۸۹ صندلی را به دست آورد) و ائتلاف ملی صدر- حکیم (۷۰ صندلی)، سود برد. اما پیروزی عراقیه به معنی تغییر واقعی که اکثر اعراب سنی در ذهن داشتند، ترجمه نمی‌شد. زیرا در ادامه مالکی ترس‌های شیعه را که خیزش عراقیه موجب یک بازگشت از بعث می‌شود، برانگیخت، و برای دست آوردن حمایت ایران در این فرآیند تلاش کرد. در نتیجه، فشار ایران بر احزاب شیعه منجر به پذیرفتن دومین دوره نخست‌وزیری مالکی توسط احزاب شیعه شد. یک توافق چندحزبی در اربیل، پایتخت کردستان عراق، منجر به تشکیل دولت جدید شد، که در آن عراقیه در عوض پست‌های مهمی، همچون وزارت دفاع و ریاست یک شورای امنیت ملی پیشنهاد شده را، در نظر داشتند (Al-Qarawee, 2014:9-10).

عراقیه بعد از شکست در به دست آوردن موقعیت نخست‌وزیری که مهم‌ترین آرزوی رهبرش ایاد الاوی بود، شروع به انفصال کرد. از طرف دیگر مالکی انفکاکش را با جناح عراقیه به‌وسیله سیاست‌های هویج و چماق تسریع بخشید. او بر جناح‌های مخالفش که انتقادهای تندی به رهبری عراقیه داشتند، پیروز شد. او همچنین یکی از رهبران جناح مخالف، رئیس‌جمهور طریق الهاشمی را به گناهارکاری در دخالت داشتن در نقشه کشیدن حملات تروریستی متهم نمود. در نتیجه، طریق الهاشمی از کشور گریخت و در غیاب به مرگ محکوم شد. یک سال بعد، اتهامات مشابهی علیه رفیع الاساوی وزیر مالی و یک رهبر در ائتلاف عراقیه زد. این حادثه به‌صورت ویژه موجب تظاهرات عظیم در الانبار، استان بومی الاساوی (به مدت بیش از یک سال) شد. در ادامه دوقطبی شدن فرقه‌گرایی به‌صورت اساسی بر جریان عراقیه تأثیر گذاشت و زمینه‌های انفکاکش را شدت تسریع بخشید. اغلب قانون‌گذاران سنی به ائتلاف متحدین که توسط اسامه النجیفی، سخنگوی مجلس هدایت می‌شد، پیوستند، که در آرزوی رهبری مشترک اعراب سنی عراق بود. در انتخابات استانی آوریل و جولای ۲۰۱۳، این ائتلاف نخست در موصل و الانبار و در مرحله بعد در صلاح‌الدین ایجاد شد. به‌هرحال، این

پیروزی به‌اندازه کافی قدرتمند برای تأسیس ائتلاف به‌عنوان گزینه سنی در مقابل ائتلاف قانونی در دولت نبود (Al-Qarawee, 2014:8-10). در نهایت به نظر می‌رسد که حوادث بعد از انتخابات ۲۰۱۰ تجربه مشارکت سیاسی سنی‌ها را با شکست مواجهه، و زمینه را برای اوج‌گیری ناراضی‌ها و در ادامه شورش‌های سنی و شکل‌گیری دولت اسلامی فراهم نمود.

تحکیم قدرت مالکی یک واکنش شدید سیاسی در بخش‌های سنی نشین عراق که عدم اعتماد به دولت را تداوم می‌دادند، ایجاد کرد. در نتیجه این مسئله یک جنبش اعتراضی گسترده سنی را جرقه زد. نمایندگان سنی برجسته در دولت برای پاسخ به حرکات مالکی در ۲۰۱۲ به‌صورت دوپهلوی عمل کردند. از حدنصاب انداختن جلسات کابینه و سپس برگشت به جلسات، و شروع کردن یک فراخوان برای یک رأی عدم اعتماد از اقدامات آن‌ها بود. استفاده مالکی از نیروهای امنیتی علیه رقبای سیاسی از جمله رفیع الاساوی وزیر دارایی در دسامبر ۲۰۱۲، یک زمینه را برای تقویت جنبش اعتراضی با هویت سنی که بر نگرانی‌های نشان‌دهنده گرفتن سنی متمرکز شده بود، ایجاد کرد (Wicken, September 11, 2012:24). این تقابل‌گرایی سیاسی سنی، موجب افزایش پتانسیل دوباره احیاء شدن خشونت‌های فرقه‌ای شد.

زمانی که جمعیت سنی در عراق به این درک رسید که نمایندگان آن‌ها در زمینه فرقه‌گرایی عراق مورد نشانه قرار گرفته شده است، مردم تمایلاتشان را در قالب اعتراض نشان دادند، و برای شش ماه در استان‌های الانبار، نینوا، صلاح‌الدین، و دیالا و به‌صورت پراکنده‌تر در مناطق سنی نشین کرکوک و بغداد بست نشست‌اند. این تظاهرات یک گسست از تظاهرات قبلی در ارتباط با خدمات که در آن بیشتر تمایلات سنی داشت، بود. تقاضاهای معترضین مبتنی بر استقلال بیشتر قوه قضاییه، پایان‌بخشی زدایی، و لغو اصل ۴ قانون ضد تروریسم و هم‌لغو استفاده از دستگاه‌های اطلاعاتی برای دستگیری مظنونین بود (Wicken, September 11, 2012:25). این تقاضاها یک بی‌اعتمادی عمیق را نسبت به این مسئله که دولت منافع جامعه سنی‌ها را تأمین می‌کند، انعکاس داد. صالح المطلق نماینده سنی نخست‌وزیر که از دیدگاه خیلی‌ها به‌عنوان همکار مالکی در نظر گرفته می‌شد، در تلاش برای آرام کردن شورش‌ها در الرمادی ناموفق بود بر طبق رهبر معترضین قواسی الزین، یکپارچه شدن این نیروها باهدف دفاع از شأن سنی‌های در مقابل مالکی و نیروهای نظامی‌اش بود. اگرچه مذاکراتی بین بعضی از معترضین و اشخاص سیاسی به میزان زیادی از میزان منازعه کاست، اما یک سطح قابل‌توجه از فرقه‌گرایی در عراق پایدار ماند. اقدامات مالکی برای به حاشیه بردن رهبران سنی منجر به یک روایت منطقه‌ای در ارتباط با نشانه گرفتن سنی‌ها در سوریه و همچنین عراق شد. یک رهبر برجسته معترض، سعید العافی، در

جلسه‌ای در قطر در ۳۱ می ۲۰۱۳ صحبت کرد و گفت «انقلاب ما در عراق یک الحاقی از انقلاب در سوریه است» و رهبری کردن یک سرود که خون سنی یکی است». در نتیجه یک احساس از حاشیه‌ای شدن در ساخت قدرت جدید، موجب استیناف سازمان‌های ستیزه‌گری همچون نو بعثی‌ها، جیش الرجال، و الطریق نقش‌بندی‌ها (JRTN) برای پیوستن به معترضین شد. طرح‌های حمله در استان‌های کرکوک و نینوا در ژوئن ۲۰۱۳، همچنین کشته‌شدگان در موصل نشان از یکپارچه شدن شورش‌ها علیه نیروهای امنیتی عراق بخصوص پلیس فدرال که در این مناطق مستقر بودند، داشت. به علاوه، افزایش تعداد حملات به وسیله القاعده موجب پیچیده‌تر شدن معادلات منازعات شد. در نتیجه، فعالیت‌های گروه‌های ستیزه‌گر سنی موجب همراه شدن انسجام جنگجویان شیعه شد (Wicken and Lewis, June 14, 2013:1-3).

۴. بهار عربی در سطح منطقه ای و شورش‌های سنی در سطح داخلی

همان‌طور که قبلاً ذکر شد، اشغال عراق، قدرت‌یابی شیعیان، اقدامات برای پالایش کردن اعضای سابق حزب بعث از دستگاه دولت جدید، همه این عوامل موجب یک گرایش واگرایی رادیکال شد، که طغیان سنی را تغذیه و مشروعیت بخشی می‌کرد. این طغیان هم ایدئولوژیکی و هم محلی - فرقه‌ای بود. از طرف دیگر، سلفی - جهادی‌ها یک هدف مشترک با بعثیان سابق و دیگر گروه‌های اسلام‌گرا و گروه‌های ملی‌گرا برای مبارزه، هم با اشغال خارجی و هم اقتدار جدید شیعه پیدا کردند، که در قالب شکل‌گیری دولت اسلامی و در ادامه دولت اسلامی شام و عراق نمود پیدا کرده است. به‌طور کلی به نظر می‌رسد که نتایج این فرقه‌گرایی می‌تواند به شکل اساسی پویای سیاسی آینده عراق را مشخص نماید.

از طرف دیگر، شورش سوری علیه رژیم تحت سلطه علوی رئیس‌جمهور بشار اسد، موجب الهام به اعراب سنی در عراق شد. بخصوص آن‌هایی که هر دو شورش سنی‌ها در سوریه و عراق را به‌عنوان بخش بزرگ‌تر کشمکش علیه رژیم‌های تحت حمایت ایران می‌دیدند. این دو اختلاف نقش‌های مهمی در دوباره خلق کردن هویت سنی و روایتش از قربانی شدنش ایفا کرد. غالباً در مناطق سنی عراق، کمپ‌های اعتراضی شکل گرفت، و اعتراض‌ها به‌صورت هفتگی و حتی اغلب به دنبال نماز جمعه پیگیری شد. این یک تقلید از جنبش بهار عربی و یک نشانه از ارتباط بین هویت مشترک و تشریفات مذهبی بود. اما انفکاک بین سنی از حرکت اعتراضی به توسعه تقاضاهای مشخص و شکل‌گیری یک گروه گسترده‌تر برای مذاکره با دولت جلوگیری کرد. اسلام‌گراها و روحانیون یک فرصت برای

بازگشت خویش در صحنه سیاسی در این تظاهرات دیدند. همچنین گفتمان آن‌ها آن‌چنان مبارزه طلب و غیرقابل انعطاف بود که موجب به حاشیه رفتن اشخاص و جناح‌های میانه‌رو شود (Wicken, May, 2013:24). به دنبال کشتن فرمانده بخش هفتم ارتش عراق، ژنرال محمد الکرای در دسامبر ۲۰۱۳، مالکی شروع به یک کمپین نظامی علیه دولت اسلامی در الانبار کرد که به‌عنوان «انتقام محمد فرمانده» نامیده می‌شد. این کمپین به‌زودی توجهش به میدان‌ها در الانبار که در آن اعتراضات شکل گرفته بود تغییر کرد، که مالکی آن را به‌عنوان «تراکم تروریسم» در نظر گرفته بود (”The Weekly Speech, December 25, 2013:1-2”). در ۳۱ دسامبر ۲۰۱۳، نیروهای امنیتی عراق شروع به خلع سلاح کردن این سایت‌های اعتراضی کردند و به خانه‌های سخنگویانی که موجب تحریک فرقه‌گرایی شده بودند در قلب یک نیروی واحد ویژه حمله نمودند. در نتیجه، احمد الوانی دستگیر و بردارش به قتل رسید. در نتیجه این حوادث، بسیاری از رهبران قبیله‌ای در الانبار، اعلامیه‌شان را در مخالفت به تهاجم ارتش عراق اعلام نمودند و فراخوان مقاومت را صادر کردند. گروه‌های جدید شامل شوراهای انقلابی نظامی برای مبارزه با نیروهای امنیتی عراق شکل گرفت. جنگجویان دولت اسلامی کنترل چندین شهر در استان الانبار را شامل الرمادی و فلوجه در دست گرفتند، اما آن‌ها متأثر از گروه بیداری با رهبری احمد ابوریشا که با دولت برای مواجهه شدن با دشمن مشترک متحد شده بود، مجبور به ترک بعضی از این مناطق شدند. در پایان، همچنان که خشونت و دوقطبی شدن سیاسی افزایش می‌یافت، واضح شده بود که مالکی و رقیبان سنی‌اش بر بسیج نیروهای خویش به‌جای ایجاد یک پل برای پر کردن شکاف شیعه و سنی تمرکز کرده‌اند (Al-Qarawee, 2014:11).

واکنش شیعی به شورش سنی در عراق را می‌توان در قالب دو طرح ترس و مبارزه با فرقه‌گرایی، و دلجویی در قالب اصلاحات بررسی نمود. در مرحله اول، ترس‌های فرقه‌گرایی از یک شورش بعثی-سنی موجب اتحاد مجدد گروه‌های شیعه شد. این تحکیم قدرت، هم‌زمان با ظهور مجدد گروه‌های شیعه مبارز که دوباره تشویق شده بودند، همراه بود. این شامل ظهور مجدد اصحاب اهل الحق (AAH)، یک سازمان مبارز شیعی نزدیک و وابسته به ایران است. در این راستا، اصحاب اهل الحق از مالکی حمایت نمود. این حمایت در شکل یک وزنه تعادل در مقابل تمایل صدری‌ها، که در زمان‌هایی با نخست‌وزیر دچار انفکاک می‌شدند، عمل می‌نمود (Sullivan, آوریل 2013:27). اگرچه مالکی هیچ اظهار عقیده رسمی درباره این گروه انجام نداده، اما او رابطه دوستانه‌ای با این گروه داشته و رهبرش، غیاث الاخزالی مالکی را در مقابل صدری‌ها، حمایت عمومی نموده است (Wyer, December).

2012:23). از دیگر گروه‌های شیعی که در مقابل خیزش سنی تحکیم یافتند، می‌توان به سازمان بدر، ارتش المهمدی، ارتش مختار و نهاد مردمی حشد الشعبی اشاره کرد، که تأثیر اساسی بر تحکیم شیعه در مقابل تهدید شورش سنی و دولت اسلامی داشته‌اند.

از طرف دیگر، دولت مالکی سعی کرد که از طریق اصلاح بعضی از قانون‌ها از جمله قانون مربوط به استان‌ها از سنی‌ها دلجویی نماید. قانون ۲۱ در چندین زمان در تلاش برای همسو کردن نواحی ناآرام عراق اصلاح شد. اصلاح ژوئن ۲۰۱۳ قدرت بیشتری به استان‌ها داد، و این در راستای راضی نگه‌داشتن سنی‌ها بوده است. در دسامبر ۲۰۱۳، دولت اعلام کرد که ممکن است نواحی حلبچه به یک استان جداگانه تبدیل شود. در ژانویه ۲۰۱۴، دولت اعلام کرد که بعضی از نواحی دیگر نیز همانند فلوجه در استان الانبار، یک منطقه سرسخت سنی؛ توز خورماتو در استان صلاح‌الدین و تل افار در استان نینوا، که هر دو آن‌ها اقلیت‌های ترکمن دارند، و دشت نینوا که یک اکثریت آشوری دارد، ممکن است به سطح استانی ارتقا پیدا کنند. هرچند این تغییرات انجام نشد (Katzman and Humad, 2016: 8). همچنین مالکی سعی نمود که با بومی‌تر نمودن ترکیب دستگاه اجرایی استان‌ها، تا حدودی فرقه‌گرایی در حال گسترش در عراق را کنترل نماید.

در عراق برخلاف سوریه، تعداد مبارزان خارجی و همچنین دخالت‌های منطقه‌ای به میزان کمتری وجود داشته باشد. در واقع، پوشش‌های سیاسی در عراق بیشتر یک پوشش بومی و بر اساس رقابت‌ها دوقطبی شیعه - سنی شکل گرفته است، برخلاف گروه‌های شورشی در سوریه که شامل ده‌ها گروه متفاوت و بعضاً متضاد می‌شود. از جمله گروه‌های شورشی در عراق دولت اسلامی، شورای نظامی عمومی انقلاب عراق و گروه نقش‌بندی می‌شود، که از هماهنگی و پیوستگی بین گروهی بیشتری نسبت به گروه‌های شورشی در سوریه برخوردارند.

به‌طور کلی، مهم‌ترین چالش فراروی ثبات سیاسی و تمامیت ارضی عراق از ۲۰۰۳ تاکنون، شکل‌گیری دولت اسلامی در عراق بوده است. دولت اسلامی شام و عراق از درون القاعده عراق، یک گروه شورشی که علیه حضور ایالات متحده در عراق بعد از سقوط صدام و همچنین افزایش نفوذ شیعیان در ساختار سیاسی جدید مبارزه می‌کردند، به وجود آمده است. رهبر آن زمان این گروه، ابو مصعب زرقاوی، یک جنگجوی اردنی بود، و با نامیدن گروه خویش با عنوان جماعت التوحید و الجهاد، براندازی پادشاهی اردنی را پیگیری می‌کرد. او به عراق بعد از حمله آمریکا کوچ، و با القاعده در ۲۰۰۴ پیمان بست. در نتیجه به‌عنوان القاعده عراق شناخته شد. زرقاوی در ۲۰۰۶ به‌وسیله حملات هوایی

ایالات متحده کشته شد. مرکز ثقل القاعده در نواحی با اکثریت سنی عراق، بخصوص استان الانبار بود. در نتیجه آن به عنوان دولت اسلامی عراق در ۲۰۰۶ شناخته شد. در طول اوج شورش سنی قبلی، از ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۰، سیاست دولت اسلامی براندازی دولت عراق و ایجاد یک دولت اسلامی بود، اما طرح آن‌ها ساقط ماند، وقتی که نیروهای نظامی دولت مرکزی عراق و آمریکا به مکان‌های دولت اسلامی حمله کردند، و در حدود بیش از ۸۰ درصد رهبران آن‌ها را از بین بردند. ۵ کشته شدن نسل قدیمی باعث فراهم شدن فرصت برای ابوبکر البغدادی برای رهبری جدید دولت اسلامی شد. بغدادی به عنوان تروریست به وسیله ایالات متحده در ۲۰۱۱ شناسایی و برای دادن اطلاعات در مورد مکان آن، ۱۰ میلیون دلار جایزه تعیین شد. از ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۳، بغدادی تلاش زیادی برای اصلاح ساختار سازمانی دولت اسلامی و تقویت توانایی‌های نظامی‌اش نمود. او به تسلط خارجیان در ستون بالایی سازمان دولت اسلامی پایان داد، و اجازه داد که عراقی‌های بیشتری کنترل طبیعی سازمان را به عهده بگیرند. این موضوع توانست بعداً به تضمین اتحاد سنی‌ها عراق با سازمان دولت اسلامی منجر شود (Hashim, 2014:2-3)، در نتیجه از ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۳، فعالیت‌های دولت اسلامی به یکی از چهره‌های اصلی پویش‌های امنیتی در سوریه و عراق تبدیل شده است. در این راستا باید به نقش عقب‌نشینی نیروهای ایالات متحده از عراق و در نتیجه باز شدن فضای مانور برای دولت اسلامی اشاره کرد.

در ۲۰۱۳، دولت اسلامی عراق یک ترکیب با جبهه النصره را برای شکل‌گیری دولت اسلامی عراق و شام (ISIS) یا (ISIL) اعلام نمود. اما النصره در ادامه این ادغام را نپذیرفت، و بعد از یک کشمکش و یک دوره از سردرگمی، رهبر مرکزی القاعده پیوندهای خویش را با دولت اسلامی را قطع و در نتیجه بغدادی برای عقب‌نشینی دولت اسلامی از سوریه فراخوان داد. بعضی از تحلیل‌گران خشونت‌طلبی دولت اسلامی را در قالب القاعده توصیف می‌نمایند، در عین حالی که جبهه النصره پیوند نزدیک‌تری با رهبری مرکزی القاعده دارد و بیشتر بر حساسیت‌های محلی (سوریه) تمرکز نموده است. بر طبق گزارش‌ها، هرچند مرکز دولت اسلامی در سوریه است، حمایت از دولت اسلامی در سوریه ضعیف‌تر از عراق است. همچنین، با توجه به کمپین بغدادی برای عراقی‌تر نمودن ساختار دولت اسلامی، سوری‌ها بیشتر جبهه النصره را ترجیح می‌دهند (Hashim, 2014:6). حملات این گروه به صورت فزاینده بعد از سرکوب شورش در هویجه در ۲۳ آوریل ۲۰۱۳ شدت گرفته است. در ژوئن ۲۰۱۴، در پی اختلاف با جبهه النصره این گروه خودش را به عنوان دولت اسلامی و بغدادی خودش را به عنوان خلیفه مسلمین معرفی کرد، در نتیجه به دنبال دست‌یابی بر سوریه و عراق برای تأسیس دولت اسلامی

برآمدند. درنهایت این گروه توانست در ژوئن ۲۰۱۴ موصل را محاصره و در ادامه بخش‌های قابل توجهی از مناطق سنی نشین عراق را در ۲۰۱۴ به کنترل و حتی قلمروی کردستان عراق را با چالش مواجهه نماید (Katzman and Humad, 2016:15). در واقع، این گروه سعی کرد که از مزیت احساس محرومیت توسط اعراب سنی و افزایش هویت سنی سلفی‌گری استفاده نماید. در این راستا، خودش را به‌عنوان جنبش فراملی که مرزهای ملی را شناسایی نمی‌کند و به دنبال ایجاد یک دولت سنی اسلامی است، معرفی کرد. به کمک بی‌ثباتی و عدم اطمینان مشترک در میان جمعیت سنی و نیروهای امنیتی عراق، دولت اسلامی در آغاز در موصل و غرب عراق خیلی فعال شد، و از آنجا شروع به حرکت برای اشغال مناطق شرق سوریه نمود. همچنین، همچنان که نفوذش در سوریه افزایش می‌یافت، عملکردش در عراق در کمیت و کیفیت رشد می‌نمود ((Al-Qarawee, 2014:11). اما فعالیت دولت اسلامی در عراق، موجب فعال شدن گروه‌هایی همچون شورای نظامی عمومی برای انقلاب عراق و دسته نقش‌بندی با حضور بعثیان سابق و همچنین پسران عراق و سایر قبیله‌های سنی ناراضی شد. چهره عامیانه دولت اسلامی، یک گروه جهادی مدرن و یک دگردیسی از مبارزه القاعده علیه دولت است. باین‌حال، در پشت دولت اسلامی گروه‌های رادیکال دیگری نیز وجود دارد. فرماندهان بعثی سابق ارتش عراق که از ساختار جدید قدرت رانده شده بودند، از ساختار جدید رنجیده، و در نتیجه در مناطق سنی نشین عراق همواره علیه دولت مرکزی در بغداد اقدامات تخریبی انجام داده‌اند. همچنین آن‌ها به‌صورت قویاً با نیروهای قبیله‌ای سنی مخالف دولت، که در فلوجه و رمادی در استان الانبار و در بخش‌های از استان‌های نینوا و صلاح‌الدین پایگاه دارند، در ارتباط هستند. بعضی منابع حکایت از آن دارد، اکثریت تصمیم‌گیرندگان عالی دولت اسلامی اعضای سابق ارتش و یا نیروهای امنیتی صدام هستند. حضور افسران بعثی سابق ارتش در بالای ساختار دولت اسلامی، به این توضیح که چرا این گروه در تقابل با ارتش کنونی عراق موفق هستند، توضیح می‌دهد (New York Times, 11 June 2014:1).

بنا بر گزارش، اعضای سابق ارتش و سرویس‌های جاسوسی صدام برای شکل‌گیری و هدایت شورای اطلاعاتی و امنیتی دولت اسلامی کمک نموده است. این کمک‌ها شامل حفاظت‌های شخصی برای البغدادی، ارتباطات بین اقتدار مرکزی دولت اسلامی و مناطق، و تصمیم‌گیری قضایی - اجرایی برای مجازات افراد متخلف می‌شود (Hashim, 2014:7). از طرف دیگر باید به تناقض‌های میان ایدئولوژی بعثی و دولت اسلامی اشاره کرد. در واقع، ایدئولوژی سکولاریسم بعثی با تلاش دولت اسلامی برای به

چالش کشیدن نظام‌های سکولار عربی و تأسیس خلافت اسلامی مغایرت دارد، اما هردوی آنها به‌وسیله یک هدف مشترک که به چالش کشیدن شیعیان در عراق هستند، به هم پیوند قوی برقرار نموده‌اند. همچنین باید عنوان کرد که بعضی گرایشی در عراق متفاوت از سوریه است. در واقع، در عراق بعضی گرایشی جدید مبتنی بر رهبری مذهبی برای بازپس‌گیری اقتدار گذشته به‌وسیله به چالش کشیدن نیروی مقابل یعنی شیعه است، اما در سوریه علوی‌ها یک اقلیت کوچک‌تر از سنی‌ها عراق برای ایفای این نقش هستند.

به نظر می‌رسد که، گروه مخالف سنی علی‌رغم اعتراضات گسترده بعد از اقدامات مالکی، به‌صورت یکنواخت از دولت اسلامی حمایت نمی‌کنند. در واقع، اقدامات خشونت‌آمیز داعش منجر به بیزاری بخش قابل توجهی از جامعه سنی عراق نسبت به داعش شده است. در این میان، اقدامات رهبران قبیله‌ای سنی و پسران مبارز عراقی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. مقامات رسمی ایالات متحده نتایج ۳۰ آوریل ۲۰۱۴ انتخابات ملی را، به‌عنوان ابزار اساسی برای دور نمودن سنی‌های رأی‌دهنده از شورشیان افراطی در نظر گرفته بودند. قانون برای نظم دادن به انتخابات، در ۴ نوامبر ۲۰۱۳ تصویب و تعداد صندلی‌های شورای نمایندگان به ۳۲۸ صندلی توسعه یافت (از ۳۲۵). یک مجموع از ۳۹ ائتلاف، که شامل ۲۷۵ موجودیت سیاسی (احزاب) می‌شد، ثبت‌نام کرده بودند. شکرته کنندگان در حدود ۶۲ درصد بودند و خشونت به‌صورت غیرمنتظره‌ای کاهش یافت. همچنین، انتخابات برای مجموع ۸۹ صندلی در شوراها استانی در سه استان دولت منطقه‌ای به‌صورت هم‌زمان برگزار شد. به نظر می‌رسد که مالکی می‌تواند موقعیت خویش را برای دور سوم حفظ نماید، زیرا بلوک دولت قانونی‌اش نسبتاً دست‌نخورده و بدون شکستگی قابل توجه باقی‌مانده بود، درعین‌حالی که بلوک‌های رقیب دچار شکستگی شده بود. در ۱۷ ژوئن ۲۰۱۴، گروه انتخابات نتیجه انتخابات را گزارش کرد که در آن، دولت مالکی ۹۲ صندلی، سه صندلی بیشتر از انتخابات ۲۰۱۰، ISCI ۲۹ و صدری‌های نیز ۳۲ صندلی کسب کرده بودند. فهرست‌های نامزد انتخاباتی عمده سنی نیز ۵۳ صندلی به دست آوردند، که کمتر از ۹۱ صندلی بود که در ۲۰۱۰ به‌عنوان بخشی از بلوک العراقیه کسب کرده بودند. همچنین فهرست انتخاباتی کردی ۶۲ صندلی را کسب کرد. در نتیجه با توجه به تعداد صندلی‌های استان بغداد که در ۶۹ صندلی بود، به نظر می‌رسد که مالکی بدون رقیب و می‌تواند به‌عنوان نخست‌وزیر در دوره سوم باقی بماند (Associated Press, May 19, 2014:1-3). اما مسیر مالکی برای یک دوره سوم به‌وسیله تهاجم دولت اسلامی با چالش مواجهه شد، زیرا ایالات متحده مالکی را به خاطر در حاشیه قرار دادن سنی‌ها و

در نتیجه ظهور دولت اسلامی مورد سرزنش قرارداد. از طرف دیگر، آیت‌الله اعظم علی سیستانی نیز تلاش‌های مالکی را با فراخواندن او برای اجتناب کردن از اشتباهات گذشته، تحلیل برد. در نتیجه جناح‌ها نهایتاً بر بررسی بعضی از چهره‌های کلیدی که قبلاً بر آن‌ها برای پست نخست‌وزیری توافق داشتند، پرداختند. در ۱۵ جولای ۲۰۱۴، شورای نمایندگان سلیم الجبیری، یک اسلام‌گرای سنی میانه‌رو (حزب اسلامی عراقی)، به‌عنوان سخنگوی مجلس انتخاب شد. دو معاون سخنگو، آرام الشیخ محمد از حزب گوران (کردی) و حیدر العبادی از حزب الدعوه مالکی انتخاب شدند. در ۲۴ جولای، نمایندگان مجلس یک رهبر ارشد اتحادیه میهنی کردستان، فواد معصوم را به‌عنوان رئیس‌جمهور انتخاب نمودند. در نهایت در ۱۱ اوت، فواد معصوم العبادی را به‌عنوان رهبر بزرگ‌ترین بلوک مجلس به‌عنوان نخست‌وزیر معرفی کرد. در این میان انتخاب نشدن مالکی به‌عنوان چهره اصلی پست نخست‌وزیر، متأثر از حمایت نکردن چندین اشخاص ارشد دولت قانونی از او، و همچنین به‌صورت هم‌زمان فشارهای ایالات متحده، ایران، سنی‌های عراق و کردها بود (Katzman and Humad, 2016: 25).

بعد از گرفتن پست ریاست جمهوری، العبادی یک زنجیره رسمی از فرماندهی نظامی را به‌وسیله اصلاح نمودن فرماندهی مرکزی احیا نموده است. در فوریه ۲۰۱۵، کابینه دولت یک اصلاح برای قوانین بعضی زدایی برای دوباره همگرایی بیشتر اعضای سابق حزب بعث عراق به سمت فرآیندهای سیاسی و احتمالاً کاهش رنجش سنی از دولت، تصویب نمود. مقامات رسمی ایالات متحده بر این دیدگاه بوده‌اند که العبادی در حال تلاش برای تخفیف گسست‌های که در حال حاضر جامعه عراقی را تحلیل می‌برد، است. اما تلاش‌های العبادی اغلب به‌وسیله مواضع سخت جناح‌های مختلف، و به‌وسیله منافع مقرر درون سیستم سیاسی عقیم مانده است. او با العبادی را در جریان نشست دوجانبه‌شان در کاخ سفید در ۱۴ آوریل ۲۰۱۵ مورد تقدیر قرار داده است: «در یک تغییر قابل توجه از بعضی رویه‌های گذشته، من فکر می‌کنم که هم رهبران سنی و هم رهبران کردی احساس می‌کنند که در ساختار قدرت دیده می‌شوند، اینکه آن‌ها در حکمرانی در بغداد در حال مشارکت هستند ... نخست‌وزیر العبادی این اعتماد را که به تعدادش برای رسیدن به آن‌ها و برای پاسخ دادن به نگرانی‌هایشان و برای مطمئن ساختن آن‌ها که قدرت تنها در بغداد متمرکز نمی‌شود، نگاه داشته است... (White House, April 14, 2015: 1-2). العبادی همچنین مبارزه علیه فساد را بیشتر پیگیری نمود: او در نوامبر ۲۰۱۴ گزارش داد که ۵۰ هزار کارکنان نیروی امنیتی عراق فهرست‌های پرداختی بالایی را نسبت به فعالیتشان دریافت نموده‌اند. همچنین در نزدیکی ۲۰۱۶، چندین مقامات رسمی به بهانه فساد تحت تعقیب قرار گرفتند. با

حمایت ایالات متحده، العبادی تشکیل یک نیروی «گارد ملی» بر پایه مبارزان محلی استخدام شده را ارتقاء داد، که وظیفه گزارش به حاکمیت‌های استانی، و حفاظت از استان‌هایشان را در مقابل دولت اسلامی بر عهده داشتند. این برنامه در راستای تحریک نمودن سنی‌های عراق برای پایداری در مقابل نفوذ دولت اسلامی بود. یک تلاش آشکار برای احیای مفهوم بیداری/ پسران عراق که با رهبری ایالات متحده در گذشته صورت گرفته بود. این برنامه همچنین برای جنگجویان شیعه که به دنبال حفاظت از مناطق شیعی بودند، طرح‌ریزی شده بود. این برنامه در فوریه ۲۰۱۵ به مجلس عراق رفت اما با موافقت قابل توجه روبرو نشد، زیرا اکثریت شیعه در مجلس به صورت آشکارای نمی‌خواستند که مبارزان سنی به صورت گسترده‌ای شکل بگیرد (Katzman and Humad, 2016: 29).

۴-۱. منازعه کردی - عربی در سطح داخلی عراق و پیوندهای منطقه ای

تهدید مشترک از ناحیه دولت اسلامی منجر به حل شدن همیشگی منازعات مختلف بین کردها و دولت مرکزی در بغداد نشده است. مهم‌ترین چالش بین دو طرف بر سر مسئله پافشاری کردی بر الحاق رسمی منطقه نفت‌خیز کرکوک به دولت منطقه‌ای کردستان است. منازعه‌ای که به خاطر تأخیر در برگزاری referendum طبق قانون اساسی برای تعیین سرنوشت آن، تداوم پیدا نموده است. در واقع، سهم بیشتر نفت شمال عراق در کرکوک است، و کنترل قانونی دولت منطقه‌ای بر این استان می‌تواند به دولت منطقه‌ای امتیاز اقتصادی قابل توجهی بدهد. با این حال، منازعه کرکوک فعلاً در حال حاضر به وسیله گرفتن کرکوک توسط کردها در ۲۰۱۴، به حاشیه رفته است. ولی به نظر می‌رسد که مسئله کرکوک باز هم در صورتی که دولت مرکزی بتواند در آینده نزدیک چالش دولت اسلامی در عراق را برطرف نماید، همچنان ادامه پیدا نماید. ولی بعد مهم‌تر منازعه میان دولت مرکزی و دولت منطقه‌ای، مسئله صادرات نفت دولت منطقه‌ای است، که به صورت یک بعد اساسی در روابط دو طرف تبدیل شده است.

در واقع، دولت منطقه‌ای و بغداد در یک کمکش بر سر پافشاری کردی بر اینکه آن‌ها باید قادر به صادر نمودن نفت کشف شده و استخراج آن در دولت منطقه‌ای باشند، فرورفته‌اند. در این راستا، بغداد صادرات جداگانه نفت و توسعه انرژی دولت منطقه‌ای را در معامله با شرکت‌های بین‌المللی همانند جنل و DNO غیرقانونی می‌نامد، و بر این مسئله پافشاری می‌کند که، صادرات نفت دولت منطقه‌ای از طریق خطوط صادرات نفتی ملی صورت گیرد، و درآمدهای به دست آمده تحت مقررات به دولت مرکزی انتقال یابد. بر طبق توافق صورت گرفته شده به مدت کوتاهی بعد از سقوط صدام، یک سهم

۱۷ درصد ثابت شده از این درآمدها به دولت منطقه‌ای اختصاص یافته بود. دولت اوپاما به صورت عمومی در کنار موضع بغداد قرار گرفته که پروژه‌های انرژی و صادرات باید از طرق یک دولت مرکزی متحد انجام گیرد. در سال‌های اخیر، صادرات نفت دولت منطقه‌ای به صورت مکرر به دلیل منازعات دولت مرکزی و دولت منطقه‌ای بر موضوعات وابسته، همچون بدهی عقب‌افتاده بغداد به موجب عملیات شرکت‌های بین‌المللی در زمینه نفتی تحت کنترل دولت منطقه‌ای، معلق شده است. در ژانویه ۲۰۱۴، دولت عراق تقریباً همه پرداختی‌هایش را به دولت منطقه‌ای که در حدود یک بیلیون دلار بود ف معلق کرد، به این بهانه که دولت منطقه‌ای در هدایت عواید نفتی به خزانه دولت ملی همراهی انجام نداده است. در یک تلاش برای تلافی کردن اقدام دولت مرکزی، دولت منطقه‌ای شروع به صادر نمودن نفت از طریق یک خط لوله به ترکیه که از مجرای فرعی شبکه ملی عراق حرکت می‌کرد، نمود. این خط لوله قادر به حمل ۳۰۰ هزار بشکه در روز است. بغداد باید تقریباً در حدود ۱۰۰ میلیون دلار در ماه برای پرداخت به حقوق پیشمرگ‌ها و خریدهای تسلیحات بخصوص از ایالات متحده بر عهده می‌گرفت. این توافق در بودجه عراق در ۲۰۱۵ گنجانده شد، و به وسیله شورای نمایندگان در ۲۹ ژانویه ۲۰۱۵ مورد تصویب قرار گرفت. با این حال، در اواسط ۲۰۱۵، کردها شکایت کردند که بغداد تنها بخش کمی از این پرداخت‌ها را انجام داده، و در نتیجه توافق شکست خورد. بنا بر گزارش، دولت منطقه‌ای صادر کردن نفتش را در حوزه‌های کرکوک بدون دخالت مؤسسات دولتی ادامه داده، و به صورت مستقیم به شرکت‌های بین‌المللی درگیر در صادرات نفتی دستمزد پرداخت نموده است. در نزدیکی ۲۰۱۶، دولت منطقه‌ای و بغداد بر بازگشت به نظم SOMO توافق کردند (Katzman and Humad, 2016: 21-22).

چالش دیگر برای تمرکز گرایبی، اصلاحیه بر قدرت دولت‌های محلی بود، که به ایالات محلی قدرت بیشتری در مدیریت منابعشان به صورت مستقل از دولت فدرال می‌داد. در واقع، علی‌رغم رد ابتدایی قانون اساسی توسط سنی‌ها، سیاست‌مداران سنی وانمود کردند که از قانون اساسی سندی قابل استخراج است، که شامل بعضی از ضمانت‌های مهمی است که می‌تواند به مبارزه علیه سوءاستفاده از قدرت کمک کند. برای مثال، در اکتبر ۲۰۱۱ شورای استانی صلاح‌الدین خودش را به عنوان منطقه اعلام کرد. در واقع اصل ۱۱۵ قید کرده است، هر استان حق سازمان‌دهی یک فرماندوم که باید دوسوم از اعضای شورای استانی‌اش تصمیم به درخواست وضعیت منطقه‌ای را بگیرند، دارد. مالکی این اعلامیه را با این فرض که تخطی از قانون اساسی است، نپذیرفت. در عوض، به‌کارگیری گسترده مسئولان بومی در

دستگاه‌های اجرایی استان را برگزید (Al-Qarawee, 2014:13). مثال دولت منطقه‌ای یک نیروی انگیزشی را برای سنی‌ها در راستای منطقه‌گرایی (استقلال) به‌پیش برده است. در این راستا، این موضوع گرایش قبلی تعداد زیادی از رهبران سنی را تغییر داده، در نتیجه آن‌ها فدرالیسم را به‌عنوان راه‌حل نهایی در نظر گرفته‌اند. دولت منطقه‌ای مهم‌ترین مدافع برای نیروهای گریز از مرکز در عراق محسوب می‌شود. رهبرش مسعود بارزانی، از «گرایش‌های دیکتاتوری» بغداد انتقاد نموده، در این راستا کردها و بخصوص حزب دموکرات کردستان بارزانی، به دنبال کم کردن پیوند خویش با دولت مرکزی در بغداد هستند. زیرا از دیدگاه آن‌ها، کردستان عراق پتانسیل اداره شدن به‌صورت خودمختار را دارد. در نتیجه، آن‌ها هرگز یک بینش برای یک هویت ملی عراقی یکپارچه نداشته، و به‌صورت مرتب در مقابل حفظ سازمان‌های رسمی کردی تلاش نموده‌اند. در نهایت نیز به نظر می‌رسد که، حداقل در کوتاه‌مدت و میان‌مدت، تنش‌های میان تمرکزگرایی و فدرالیسم همچنان باقی بمانند، و از چهره‌های اصلی پویای سیاسی در عراق محسوب شود.

۴-۲. رقابت‌های منطقه‌ای؛ محرک بی‌ثباتی سیاسی در عراق

بعد از شروع بحران در سوریه، و سپس در عراق، عربستان سعودی و سایر دولت‌های خلیج فارس رویکرد متمایزی نسبت به ایران در قبال این تحولات در پیش گرفته‌اند، که به نظر می‌رسد متأثر از واکنش به افزایش نفوذ ایرانی در منطقه در طی یک دهه اخیر است، که در اصطلاح «هلال شیعه» از سوی پادشاه اردن و سپس دستگاه سیاست‌گذاری خارجی عربستان نسبت به جمهوری اسلامی ایران نمود پیدا کرده است. در طی چند دهه اخیر، عربستان سعودی و ایران در یک بازی حاصل جمع صفر، مبارزه برای سرزمین، منابع، تسلیحات و از همه مهم‌تر نفوذ درگیر شده‌اند. در عین حالی که عربستان سعودی و ایران از زمان آغاز پادشاهی سعودی باهم رقیب بودند، تنش‌ها با یک درجه بی‌سابقه‌ای بعد از انقلاب اسلامی ایران در ۱۹۷۹ افزایش یافت، جایی که مسلمانان شیعه موفق به سرنگونی اقتدار سیاسی شکل‌گرفته شاه طرفدار غرب شدند. در نتیجه، با درک از اعمال و منطق ایران به‌عنوان خطر عمده برای نفوذش در منطقه، عربستان سعودی یک سیاست خارجی برای مهار و مقابله با ایران در طی چند دهه اخیر توسعه داده است. بعلاوه، هدف صدور وهابیسیم از جمله روش‌های دیگری است که عربستان سعودی در تشکیل اتحادها و استفاده از هر حادثه دیگری که با منافع ژئوپلیتیک و ایدئولوژیک ایران مقابله نماید، استفاده می‌نماید (Grumet, 2015:62-63). در هر دو کشور، نهاد دین و روحانیون از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است، هرکدام از این کشور دارای سیستم متفاوت و متضادی هستند، و هر

دو به دنبال جذب متحدین جدید در جهان اسلام و خاورمیانه و همچنین دوباره شکل بخشی به منطقه در راستای افزایش قدرت می‌باشند (Milany, 2011: 12). از زمان ۱۹۷۹ و یک کارافتادگی جدی در روابط بین ایران و عربستان، هر دو کشور در یک جنگ نیابتی در خاورمیانه به منظور به کار بردن نفوذشان در پویایی‌های داخلی همسایگان‌شان که به موجب آن سیستم‌های سیاسی داخلی‌شان را تضمین کنند، درگیر بوده‌اند. منازعه بین اسرائیل و فلسطین یکی از منابع طولانی رقابت برای این دو قدرت برای تبدیل شدن به قدرت مسلط منطقه‌ای بوده است. دیدگاه جمهوری اسلامی ایران به صورت راسخ در برابر اسرائیل خصومت‌آمیز بوده است، در عین حالی که عربستان سعودی به وسیله ایالات متحده و اتحادیه اروپا برای کمک به حفظ امنیت اسرائیل و ثبات منطقه‌ای از طریق عدم درگیری، مورد انتظار واقع شده است. عراق در دهه، ۱۹۹۰ یک موقعیت دیگر برای اختلاف مستقیم به وجود آورد. ایران به صورت مستقیم با عراق درگیر جنگ بود و عربستان سعودی برای تقویت عراق و صدام حسین علیه نفوذ شیعه تلاش کرد (Hampton, 2014: 8)، در واقع، همراه با کویت، سعودی بین پنجاه تا شصت میلیارد دلار به عراق کمک مالی نمودند (Cleveland and Bunton, 2009: 417). جنگ ایران و عراق طولانی‌ترین جنگ متعارف در قرن بیستم بود. این جنگ نشان می‌دهد که صدور انقلاب چگونه ایران را از یک شریک استراتژیک، اگرچه نه متحد، به مهم‌ترین رقیب ایدئولوژیکی عربستان تبدیل نموده است.

به صورت متقارن، همچنین جنگ داخلی در لبنان زمینه ایجاد یک منازعه نیابتی را برای هر دو بازیگر در معادلات سیاسی لبنان به وجود آورد در نهایت منجر به شکل‌گیری حزب‌الله به عنوان متحد غیردولتی نزدیک به ایران شد. میانجیگری عربستان سعودی در توافق طائف نیز منجر به پایان یافتن خشونت ۱۵ ساله در لبنان (Hampton, 2014: 9) و به رسمیت شناختن نقش سوریه به عنوان هژمون خارجی در تحولات سیاسی لبنان شد. یکی دیگر از موضوعات مهم و مقدم در رقابت طولانی مدت ایران و عربستان، رقابت فرهنگی بین تمدن عربی و فارسی است. بنابراین، هرچند عربستان سعودی درگیر مسائلی با عراق بود، هم‌زمان با ظهور جمهوری اسلامی ایران و تهدید نیروهای شیعی برای منافع عربستان، عربستان و متحدینش علیه نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران در نظام بین‌الملل متحد شدند. از جمله ایالات متحده که تسلیحات زیادی را برای رژیم بعثی در طول جنگ ایران و عراق فراهم نمود. عربستان سعودی، کویت، قطر و دیگر دولت‌های خلیج، اردن، مصر و به طور کلی کشورهای محافظه‌کار عرب (به استثنای سوریه)، از صدام حسین حمایت سیاسی و مالی نمودند، با این درک که

جنگ عراق یک گسترش از کشمکش‌های امنیتی‌شان است، و از ایدئولوژی انقلابی ایران یک تهدید برداشت می‌کردند (Tirman and etal, 2014: 92-93). مهار منطقه‌ای ایران همچنین در شکل‌گیری سازمان‌ها و ائتلاف‌های گوناگونی تأثیرگذار بوده است، همانند شورای همکاری خلیج که در آن عربستان سعودی یک نقش مرکزی در نگرانی‌های سیاست منطقه‌ای خلیج بازی می‌کند. در واقع، شورای همکاری خلیج یک ابزار علیه تکامل سیاسی ایران در منطقه بود. شورای همکاری خلیج همچنین به‌عنوان ابزار غالب برای نفوذ ایالات متحده و همچنین یک ابزار برای محدود کردن نقش ایران در سیاست منطقه‌ای و نگرانی‌های امنیتی خدمت کرده است. با همکاری‌های نظامی و توافقات امنیتی در منطقه، عربستان سعودی و سایر اعضای شورای همکاری خلیج به غرب در راستای تحریم‌هایی که از طریق قطعنامه‌ها علیه ایران تصویب شده‌اند، پیوسته‌اند. دستاورد حمایت شورای همکاری خلیج از سیاست‌های آمریکا، همکاری معاملات بزرگ تسلیحات پیشرفته اعضای شورای همکاری با آمریکا و غرب بوده، و توافقاتی را امضا کرده‌اند که به زیر چتر دفاعی هسته‌ای آمریکا قرار بگیرند. همه آن‌ها تحت ضرورت امنیتی برای مقابله و مهار تهدید ایرانی بوده است (Grumet, 2015: 64).

از دیدگاه عربستان سعودی و سایر دولت‌های خلیج فارس، در بعد سیاسی ایران همیشه در رؤیای هژمون شدن در منطقه به ضرر عربستان سعودی بوده، و در نتیجه، برای تضمین آن به دنبال تبدیل شدن به قدرت هسته‌ای است. اگر این امر اتفاق بیافتد ایران می‌تواند توازن قدرت را در منطقه از خویش متأثر سازد. قدرت نرم ایران نیز بهترین نمایش در اختلاف اعراب - اسرائیل بوده است. ایران قلب‌ها و ذهن‌ها را به‌وسیله ارجاع دادن علیه اسرائیل و غرب در جهان اسلام و منطقه تسخیر نموده است. این برداشت به‌وسیله افکار عمومی شکل گرفته است که ایران تنها کشور اسلامی است که در مقابل اسرائیل و غرب (به‌خصوص بر سر مسئله فلسطین) ایستاده است. نه پادشاهی عربستان سعودی و نه هیچ کشور عرب دیگری نمی‌تواند چنین نقشی همانند ایران داشته باشد. همچنین ایران هیچ ترسی از به کار بردن قدرت سخت در راستای اهداف خویش ندارد: نیروی حزب‌الله و تعداد زیادی از نظامیان عراقی در حال حاضر بهترین مثال برای اثبات این ادعاست (Al Jazeera Center for Studies, 2013: 3-4). همچنین، سیاست خارجی عراق بیشتر با ایران تا هر کشور دیگری در منطقه همراه است. به همین دلیل دولت عراق (با هژمونی شیعیان در ساختار سیاسی) همچنان به‌عنوان متخاصم برای عربستان سعودی و ایران به‌عنوان دشمن زیرک در خلیج فارس باقی مانده است (Larrabee and Nader, 2013: 12). در این راستا، رابطه بین ایران و عربستان به‌خصوص بعد از سقوط دولت صدام متأثر از تنش‌های ساختاری

موجود در منطقه است. هرکدام از این دو بازیگر به دنبال رهبری جهان اسلام و همچنین چیدمان خاصی از نظم در منطقه هستند. درحالی که برداشت ایران از عربستان به عنوان بازیگر وابسته به آمریکاست که به دنبال این است که برتری مشروع ایران در خلیج فارس و خاورمیانه را به چالش بکشد، عربستان سعودی در مورد قدرت و جاه طلبی های ایران در منطقه نگران است. بخصوص، نگران افزایش قدرت ایران بعد از سقوط صدام و همچنین جنگ افزارهای هسته ای احتمالی ایران است. یک نگرانی ویژه ریاض در مورد ایران این است که، ایران قادر است مشروعیت عربستان را در منطقه در پهنه مسائل عربی به چالش بکشد، به خصوص این نگرانی در مسئله فلسطین مشهود است. این دو کشور در خصوص ایدئولوژی های سیاسی و حکومت رانی دارای تضادهای اساسی می باشند. فلسفه وجودی جمهوری اسلامی ایران که مبتنی بر دین و بر محور نخبگان مذهبی به صورت یک نظام شبه دموکراتیک است (نظام سیاسی شیعه و ولایت فقیه)، مشروعیت رژیم های پادشاهی دولت های خلیج فارس را به چالش می کشد (Hassan, 2013: 20-22)، در نتیجه این دولت ها از جمهوری اسلامی ایران و اقدامات جمهوری اسلامی ایران در خاورمیانه به عنوان تهدید وجودی برداشت می کنند، و به دنبال موازنه منطقه ای جمهوری اسلامی ایران می باشند. البته باید عنوان کرد که تا قبل از وقوع بهار عربی، رویکرد دولت های خلیج فارس نسبت به جمهوری اسلامی ایران به شکل کاملاً مشابهی نبوده است. در این راستا قطر و عمان همواره سعی نموده اند که روابط نسبتاً خوبی با ایران برقرار نمایند، و از طرف دیگر، عربستان سعودی و امارت همواره تنش های سیاسی خویش با ایران را حفظ نموده اند. از طرف دیگر در کنار تنش های سیاسی، روابط اقتصادی ایران با قطر و امارت تا قبل از بحران در سوریه از گسترش قابل توجهی برخوردار بوده است. اما در نهایت، بحران سوریه و عراق موجب نزدیکی دیدگاه های سیاسی این بازیگران نسبت به بحران های سوریه و عراق و اقدامات جمهوری اسلامی ایران در منطقه شده است.

تحولات جدید بعد از ۲۰۱۱، زمینه مناسبی را برای رقابت های منطقه ای ایران با شورای همکاری خلیج فراهم نمود. در این میان رقابت ایران و عربستان سعودی از جایگاه ویژه ای برخوردار است. مهم تر از همه، همچنان که خاورمیانه دوباره شکل گیری و مشاجره بر سر آینده منطقه را تجربه می کند، منازعه داخلی سوریه برای ایران و سعودی از اهمیت قابل توجهی برخوردار است. این منازعه یک نقطه اوج از سال های بی اعتمادی، ترس های دوجانبه و ایدئولوژی های متضاد را نشان می دهد (Milany, 2011: 13).

در ابتدا، شروع بهار عربی متغیرهای سیاسی جدیدی را که عربستان سعودی و ایران باید در اولویت‌های منطقه‌ای سیاست خارجی‌شان مدنظر بگیرند، معرفی کرد. هنگامی که خیزش‌های عربی از تونس به مصر حرکت کرد، هر دو دولت یک سرمایه‌گذاری در نتایج این کشمکش در پیش گرفته بودند. آنچه جالب است، ملاحظه عصر پسا خیزش‌ها است که استیناف عربستان سعودی حفظ وضع موجود و خواست ایران بر مبنای گسترش پیام انقلابی اسلامی‌اش تنظیم شده بود. به‌عنوان مثال، درعین‌حالی که عربستان سعودی سقوط رژیم مبارک در مصر، بن علی در تونس، ناآرامی‌های یمن و بحرین را با وحشت حاد مناظره می‌کرد، رهبران ایرانی حوادث را با شوق نگاه، و صدور پیام انقلابی خویش را نزدیک به ثمر می‌دیدند. در نتیجه این قیام‌ها را به‌عنوان شکست برای ایالات متحده و یک جنبش اسلامی لیبرال که بخشی از بیداری اسلامی در خاورمیانه به‌جز سوریه است، نامیدند (Grumet, 2015: 118-119). اما منازعات سوریه و عراق ساختار معادلات در منطقه را به هم زد و موجد فرصت‌ها و چالش‌هایی برای بازیگران درگیر در پوشش‌های امنیتی شد. در این راستا تلاش عربستان سعودی بر مبنای استفاده از مناعات داخلی سوریه و عراق برای تغییر موازنه به نفع خویش و به هزینه جمهوری اسلامی ایران با ابزارهای موجود بخصوص گسترش فرقه‌گرایی بوده است.

هیچ کشوری به‌اندازه عربستان سعودی در تلاش برای فرقه‌گرایی در منطقه در نظر گرفته نشده است. همان‌طور که آندرو هامند در یک مقاله با موضوع آنالیز خلیج فارس می‌نویسد، سعودی‌ها خانواده سلطنتی خود را به‌عنوان وارث به‌حق و ضامن اسلام ارتدکس می‌بیند. تفسیر رسمی عربستان سعودی از اسلام فرقه‌گرایی - ایدئولوژیکی است، و دیگر مکاتب سنتی اندیشه اسلامی و جوامع مذهبی را به‌عنوان مرتد محکوم می‌کنند. دولت و شهروندان در میان میلیون‌ها مسلمانی که سالانه به حج می‌روند به فعالیت دعوت می‌پردازند، و همچنین تأسیس مدارس و مساجد در سراسر جهان و چاپ کردن تبلیغات و حمایت مالی از رسانه‌ها در راستای تقویت تفسیر خویش از اسلام در این راستا گنجانده می‌شود. از دیدگاه عربستان سعودی، جوامع شیعه درون عربستان و در سطح منطقه‌ای بزرگ‌ترین و خطرناک‌ترین مرتدان محسوب می‌شود و به‌صورت ویژه و از روی عمد در مرکز گفتمان انتقادی عربستان سعودی قرار گرفته است. اما تا قبل از رویکرد جدید عربستان در راستای فرقه‌گرایی در منطقه بر محوریت تقابل شیعه - سنی، رشد اسلام‌گرایی با شکل‌گیری انقلاب اسلامی با محوریت شیعه و متعاقباً قدرت‌گیری شیعیان در عراق به‌عنوان خطر جدی برای نفوذ وهابیون در منطقه محسوب می‌شده است. در طول چند سال گذشته بعد از تحولات ۲۰۱۱ تاکنون، عربستان سعودی به‌صورت

قابل پیش‌بینی تمایلات فرقه‌گرایانه‌اش را در بحرین و سوریه به نمایش گذاشته است، بخصوص در بحرین که عربستان سعودی از ترس قدرت‌گیری شیعیان به‌صورت گسترده‌ای درگیر در منازعات شده است (Ayob, 2013: 2-3). به‌طور کلی می‌توان استدلال نمود که عربستان سعودی و پادشاهی‌های محافظه‌کار شورای همکاری خلیج فارس، ایدئولوژی جمهوری اسلامی ایران را به‌عنوان تهدید اساسی فراروی نظام‌های سیاسی خویش می‌بیند و در نتیجه از نفوذ سیاسی-ایدئولوژیک جمهوری اسلامی ایران در منطقه هراس دارند. این مسئله در نگرانی این بازیگران در برابر افزایش نفوذ جمهوری اسلامی ایران در شامات، جایی که بازیگرانی همچون حماس و بخصوص حزب‌الله از روابط خوب و نزدیکی با جمهوری اسلامی برخوردار هستند، نمایان است. در این راستا سعی نموده‌اند با حمایت از گروه‌های همچون ائتلاف چهارده مارس در لبنان و فتح در فلسطین نفوذ سیاسی و ایدئولوژیک جمهوری اسلامی را موازنه نمایند. این نگرانی بعد از افزایش حوزه نفوذ جمهوری اسلامی در عراق جدید افزایش یافت. در بعد نظامی نیز، این بازیگران از اتحاد استراتژیک ایران با سوریه، حزب‌الله و تا حدودی حماس و جهاد اسلامی که موازنه نظامی در منطقه را به سود جمهوری اسلامی و به هزینه عربستان و سایر دولت‌های سنی عرب تغییر داده، یک برداشت تهدیدآمیز دارند. در نتیجه سعی در برهم زدن این موازنه دارند. در همین راستا بحران‌های سوریه و عراق این فرصت را فراروی این بازیگر آن ایجاد نموده است.

در آغاز، دخالت عربستان سعودی در جنگ داخلی سوریه آشکار و محسوس نبود، اما به تدریج نفوذ آرایه‌گری وهابی در معادلات سوریه نمود پیدا کرده است. بزرگ‌ترین مشروعیت دولت سعودی از زمان تأسیسش، صدور ایدئولوژی وهابی و اعتقاد به صدور آن به سراسر جهان اسلام است. در نهایت، منافع سعودی در سوریه، تقابل بانفوذ قدرت شیعه است. دولت در ریاض از ثبات اتحاد تهران، دمشق و حزب‌الله نفع نمی‌برد، و خواهان شکستن ارتباط هلال شیعه از شمال است. این مانیفست، در حمایت عربستان سعودی از نیروهای سنی در سوریه علیه دولت اسد کاملاً نمایان است. در این راستا، مفتی بزرگ سعودی از فراخوان روحانی مصری برای پیوستن سنی‌ها به مبارزان سنی در سوریه حمایت ضمنی کرد، در عین حالی که یکی دیگر از روحانیون از مسجد بزرگ در مکه، همه‌سنی‌ها را برای حمایت از شورشیان باهمه ابزارها تشویق نموده است (Hegghammer and Zelin, 2013: 23). در منازعه عراق، تقابل نفوذ ایرانی-سعودی به‌صورت کاملاً مشهودی شکل گرفته است. ظهور و مخالفت قلمرویی دولت اسلامی شام و عراق یک ارتباط دیگر در شجره‌نامه اعتقادی بنیادگرایی اسلامی را با

شروع وهابیسیم در عربستان و همچنین ابن سعود در قرن نوزدهم نشان می‌دهد. در نتیجه، این فرآیند منجر تقابل شدید محور سنی‌های ناراضی در مقابل شیعه عراق شده است. این نارضایتی بعد از نفوذ جمهوری اسلامی ایران در عراق و تلاش عربستان و سایر دولت‌های خلیج برای به چالش کشیدن هژمونی شیعیان در ساختار سیاسی، با ابزار فرقه‌گرایی سنی - یعنی شکل‌گرفته است. در واقع، سقوط صدام در جهان عرب و بی‌تحرکی آمریکا بعد از آن ایران را تشویق به افزایش نفوذ منطقه‌ای و برتری طلبی (بانفوذ در عراق) نمود و در نتیجه، عربستان سعودی با دیپلماسی رهبری طلبی که مورد حمایت ضمنی آمریکا نیز بود، واکنش نشان داد (Wehrey and etal, 2009:1).

ریاض نخست یک رویکرد مثبت نسبت به اشغال عراق توسط آمریکا در پیش گرفته بود. این حالت بعداً هم‌زمان با خروج نیروهای آمریکایی از عراق در دسامبر ۲۰۱۱، به یک رویکرد فعالانه در قبال معادلات سیاسی در عراق تغییر پیدا کرد. از این به بعد، عربستان سعودی یک استراتژی که از موازنه تا خرابکاری در رقابت با ایران برای بردن معادلات سیاسی شکل را شامل می‌شود، در پیش گرفته است. در این راستا، عربستان سعودی برای رسیدن به اهداف خویش در معادلات جدید سیاسی عراق، یک آرایش از دارایی‌های نظامی و غیرنظامی خویش را مرتب نمود. این رویکرد شامل حمایت‌های دیپلماتیک از گروه‌های سنی طرفدار سعودی، حمایت‌های مادی به قبیله سنی سهوه که علیه القاعده در جنگ بودند، و نفوذ اطلاعاتی گروه‌های سلفی - جهادی که در عراق عمل می‌کردند، است. اعتراض ریاض به انتخاب نوری المالکی طرفدار ایران برای دومین بار به‌عنوان نخست‌وزیر در ۲۱ دسامبر ۲۰۱۰، با ترجیحات واشنگتن هم‌پوشانی داشت، زیرا از دیدگاه واشنگتن این توافق عقب‌نشینی دوستانه، زمینه را برای تثبیت نفوذ ایران در عراق فراهم نموده است. متعاقباً عربستان سعودی بی‌ثبات کردن عراق را برگزیده است، یک استراتژی که باعث به وجود آمدن یک خرابی زیادی در این کشور شده است. در واقع عربستان سعودی، منازعه‌اش را در عصر پسا صدام در قالب حمایت از فرقه‌گرایی به نمایش گذاشته است (Salloukh, 2013:35). در این راستا، عربستان سعودی و دولت‌های سنی سعی می‌کنند که با هر ابزاری، حتی حمایت‌های مخفیانه از دولت اسلامی در عراق، زمینه کاهش نفوذ شیعیان در ساختار سیاسی عراق را فراهم نمایند.

در حال حاضر رویکرد دولت عربستان نسبت به بحران کنونی عراق و دولت اسلامی دوپهلوی است. از یک طرف عربستان سعودی علیه دولت اسلامی عراق و شام و همچنین کمک به عملیات نظامی علیه دولت اسلامی در عراق اظهار نظر نموده است (Daily Star (Lebanon), 25 September 2014)، از

طرف دیگر، بنا بر گزارش‌های رسیده و آن‌طور که شایعه است، حمایت‌های قابل توجهی از دولت اسلامی به‌وسیله افراد سعودی و احتمالاً دفاتر وابسته به دولت وجود دارد (BBC News Online, 19 June 2014). این رویکرد دوپهلوی در مورد دولت‌های قطر و امارات متحده عربی نیز وجود دارد. از طرف دیگر، دولت عربستان همانند سایر دولت‌های سنی، سیاست‌های تفرقه‌انداز ضد سنی به‌وسیله نخست‌وزیر سابق عراق را که منجر به وجود آمدن بحران داعش شده، مورد سرزنش قرار داده است. انتقادهای عربستان سعودی مبتنی بر این امر است که اگر این سیاست‌ها در پیش گرفته نمی‌شد، وقایعی که در چند سال اخیر امنیت، ثبات و حاکمیت عراق را به خطر انداخته است، به وجود نمی‌آمد (Reuters, 16 June 2014)، در واقع آنچه می‌توان از اظهارنظرهای دستگاه سیاست‌گذاری خارجی دولت‌های خلیج فارس و بخصوص عربستان برداشت نمود این است که، آن‌ها در حقیقت به دنبال به چالش کشیدن نقش شیعیان در ساختار سیاسی عراق هستند. زیرا از دیدگاه آن‌ها، وجود اشتراک مذهبی شیعیان و جمهوری اسلامی ایران، زمینه افزایش نفوذ جمهوری اسلامی را در ساختار قدرت عراق، و در ادامه افزایش قدرت استراتژیک در منطقه را فراهم نموده است. در واقع، از دیدگاه این دولت‌ها، عراق به‌عنوان کریدوری است که ایران را به متحدینش در سوریه، حزب‌الله لبنان، و در نهایت به حماس و جهاد اسلامی در فلسطین متصل نموده، در نتیجه، منجر به افزایش قدرت مانور استراتژیک جمهوری اسلامی ایران در پهنه مسائل عربی - خاورمیانه شده است.

نتیجه گیری

بدون تردید، عراق در حالت انفکاک باقی می‌ماند و فرقه‌گرایی به‌عنوان ابزار مورد استفاده قرار خواهد گرفت. از آنجایی که جامعه عراق شامل سه اجتماع شیعه، سنی و کرد است، هر کدام از رهبران این جریان‌ها برای رأی آوردن سعی در استفاده از هویت‌گرایی نموده که در نهایت در قالب جریان‌های فرقه‌گرایی نمود پیدا کرده است. بیش از ۸۰ سال بعد از شکل‌گیری عراق مدرن، بعضی از حس‌های ملی‌گرایی در میان اکثریت جمعیت عرب این کشور گسترش یافته است. اما ایده صرف اجتماع ملی نتوانسته برای متحد کردن کشور مفید باشد، و در نتیجه یک روایت ملی‌گرایی صحیح که بتواند بر تمایلات فرقه‌گرایی غلبه نماید، هنوز به وجود نیامده است. بخش‌های مختلف جامعه عراق حافظه‌ها و روایت‌های تاریخی متفاوت در مورد آنچه عراق است و باید باشد، دارند. شکست رهبری برای ترکیب این مسیرها به سمت یک اصل ملی واحد و کلی، تمایلات فرقه‌گرایی را تقویت نموده است. برای نظارت کردن بر دسته‌بندی‌های عمده کشور، عراق نیاز به در پیش گرفتن یک تجدیدنظر اساسی از

قوانینی که بر سیستم سیاسی کنونی کشور حاکم است، دارد. تا کیدها باید بر شهروندی و دوری از اجتماع‌گرایی باشد. سیستم سیاسی جدید یک مصالحه بین ایده‌ای که یک ملت عراقی به صوت مستقلی از زیر اجتماع‌هایش وجود دارد، و ایده‌ای که ملت عراقی چیزی جز جمع زیر اجتماع‌هایش نیست، بوده است. تأثیرات متناقض این دو جریان، فرآیند قانون اساسی و اختلافات سیاسی و پویایی‌های اجتماعی را تحت تأثیر قرار داده است. غالب شدن پارادایم ملت‌سازی، عراق را به‌عنوان جامعه چند فرهنگی که اجتماع‌هایش نیاز به گسترش یک سیستم یکپارچه حاکمیتی دارند، به تصویر کشید. این برخلاف مفهوم کلاسیک ساخت ملت که به‌وسیله یک ملی‌گرایی، مجتمع‌سازی، و رویکردی که موجب تقویت یک مرکز هژمون و حاشیه‌ای شدن هویت‌های مشترک محلی می‌شد، است. اگرچه در قانون اساسی به‌طور واضح قید نشده که تقسیم قدرت بر طبق اجتماع‌های جداگانه باشد، روش‌های توزیع قدرت در عراق بیشتر هویت فرقه‌ای را به‌عنوان طبقه‌بندی سیاسی معتبر نموده است. این رویکرد بیشتر بر تشخیص نمایندگان همگانی که بر انفکاک‌های هویتی غالب شود، تمرکز یافته بود. از طرف دیگر، رقابت‌های منطقه‌ای به‌عنوان یک متغیر مهم در طی بیش از دو دهه گذشته بخصوص در عصر پسا بهار عربی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین متغیرها در شکل‌گیری پویای‌های سیاسی و امنیای عراق نقش ایفا نموده است. در واقع، بازیگران منطقه‌ای از جمله شورای همکاری خلیج فارس بخصوص عربستان سعودی در واکنش به افزایش نفوذ جمهوری اسلامی ایران در عراق نقش ویژه‌ای در بی‌ثباتی سیاسی عراق داشته‌اند.

References

- Al-Jazeera, (2014) "Egypt sentences Al Jazeera journalists to years in prison", 23 June 2014.
- al-Khoei, Hayder (2013) *Iraq: Sunni resurgence feeds Maliki's fears*, In: *The Regional Struggle for Syria*, edited by Julien Barnes-Dacey and Daniel Levy, European Council on Foreign Relations.
- Barnes -Dacey, Julien and Levy, Daniel (2013) *Hegemony and sectarianism after Iraq*, In: *The Regional Struggle for Syria*, edited by Julien Barnes-Dacey and Daniel Levy, European Council on Foreign Relations.
- Barnes-Dacey, Julien (2013) *Lebanon: Resilience meets its stiffest test*, In: *The Regional Struggle for Syria* edited by Julien Barnes-Dacey and Daniel Levy, European Council on Foreign Relations.
- BBC News Online, (19 June 2014) "How Isis is spreading its message online", 19 June 2014.

- Bechev, Dimitar (2013) *The Kurds: Between Qandil and Erbil*, In: *The Regional Struggle for Syria*, edited by Julien Barnes-Dacey and Daniel Levy, European Council on Foreign Relations.
- Bilgin, Pinar (2005) *Regional Security in the Middle East: A Critical Perspective*, New York: Routledge Curzon.
- Buzan, Barry and Weaver, Olie (2003) *Regions and Powers: The Structure of International Security* (4th ed). Cambridge: Cambridge University Press.
- Cook, Steven A. and etal (J U N E 2 014) "The Contest for Regional Leadership in the New Middle East", *Middle East Security Series*.
- Coşkun, B. B. (2006) "The European Neighborhood Policy and the Middle East Regional Security Complex", *Insight Tukey*, 8 (1), 38-50.
- Daily Star (Lebanon) (25 September 2014) "Death threats for Saudi pilots after ISIS raids", 25 September 2014.
- Esfandiary, Dina and Tababai, Ariane (2015) "Iran's ISIS policy", *International Affairs*, 91: 1 (2015) 1-15.
- Fix, Liana (June 2012) "Russia's policy towards Syria: Nyet is not enough", **Available:** <http://www.globalpolicyjournal.com/blog/27/06/2012/>.
- Galpin, Richard (30 January 2012) "Russian arms shipments bolster Syria's embattled Assad", Available at: www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-16797818?print=true.
- Gause, Gregory F (July 2014) *Beyond Sectarianism: The New Middle East Cold War*, BROOKINGS DOHA CENTER, Number 11.
- Goodarzi, Jubin (2013) *Iran: Syria as the first line of defence*, In: *The Regional Struggle for Syria*, edited by Julien Barnes-Dacey and Daniel Levy, European Council on Foreign Relations.
- Gorenburg, Dmitry (June 2012) "Why Russia Supports Repressive Regimes in Syria and the Middle East", *PONARS Eurasia Policy Memo*, No. 198, pp.1-5.
- Hassan, Hassan (2013) *The Gulf states: United against Iran, divided over Islamists*, In: *The Regional Struggle for Syria*, edited by Julien Barnes-Dacey and Daniel Levy, European Council on Foreign Relations.
- Katz, Mark N. (2013) "Russia and the Conflict in Syria: Four Myths", *Middle East Policy Council, Journal Essay*, Summer 2013, Volume XX, Number 2.
- Katzman, Kenneth and etal (2014) *The "Islamic State" Crisis and U.S. Policy*, Congressional Research Service.
- Khatib, Lina (September 2014) *Qatar and the Recalibration of Power in the Gulf*, Carnegie Endowment for International Peace.
- Kreutz, Andrej (November 2010) *Syria: Russia's best Asset in the Middle East*, IFRI, Russia NIS Centre.
- Larrabee, F. Stephen and Nader, Alireza (2013) *Turkish-Iranian Relations in a Changing Middle East*, National Defense Research Institute (RAND).
- Morgan, Patrick M (1987) *Theories and Approaches to International Politics*. Fourth Edition, New Jersey: Transaction Publishers.
- Nikitin, Alexander (November 2012) *Russia as Permanent Member of the UN Security Council*, International Policy Analysis.
- Nizameddin, talal (june 2012) "The Response Behind Putin's Support for Bashar AL-Assad's Regime", *Cicero Foundation Great Debate Paper*, No. 12/05, pp.1-10.

- Rabinovich ,Itamar (Number 2012) *Israel's View of the Syrian Crisis*, The Saban Center for Middle East Policy at Brookings.
- Reider, Dimi (2013) *Israel: Strategically uncertain, tactically decisive*, In: *The Regional Struggle for Syria*, edited by Julien Barnes-Dacey and Daniel Levy, European Council on Foreign Relations.
- Reuters, (16 June 2014) "Saudi rejects foreign interference in Iraq, blames 'sectarian' Maliki", 16 June 2014.
- Shabaneh, Ghassan (9 December 2013)" Kerry's Visit to Saudi Arabia and the Saudi American Relations", Al Jazeera Center for Studies.
- Sharp, Jeremy M and Blanchard, Christopher M. (May 24, 2012) *Syria: Unrest and U.S. Policy*, Congressional Research Service.
- Singer,David J.(October 1961) "The International System : Theoretical Essays", *World Politics*, Vol 14,No.1,PP77-92.
- Talebi Arani, R., & Gavili kilaneh, J. (2024). The Challenge of the Modern State and Salafi Activism in the Arab Middle East: a Civilizational Security Perspective. *International Relations Researches*, 14(1), 63-88. doi: 10.22034/irr.2024.441271.2503(In Persian)
- Taspinar,Omer (2012)" Turkey's Strategic Vision and Syria", *The Washington Quarterly*, Summer 2012, pp. 127-140.
- Unver Noi, Aylin (2014) "A Clash of Islamic Models", *Current Trends in Islamist Ideology / VOL. 15*.
- Vural, Ebru (2010) *The Middle East as a Regional Security Complex: Continuities and Change in Turkish Foreign Policy Under The JDP Rule*, In Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Science in European Studies.
- Waltz, Kenneth N. (2001) *Man, the State and War*, New York: Columbia University Press.
- Yilmaz, Nuh(2013) *Turkey: Goodbye to Zero Problems with Neighbors*, In: *The Regional Struggle for Syria*, edited by Julien Barnes-Dacey and Daniel Levy, European Council on Foreign Relations.
- Young , William and etal (2014) *Spillover from the Conflict in Syria An Assessment of the Factors that Aid and Impede the Spread of Violence*, National Defense Research Institute (RAND).